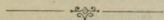


STAMPFEL-FÉLE
TUDOMÁNYOS ZSEB-KÖNYVTÁR.

—  104.  —

KERESKEDELEM-ISME.



IRTA:

Dr. BERÉNYI PÁL.



MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

POZSONY. 1902. BUDAPEST.

STAMPFEL KÁROLY KIADÁSA.

STAMPFEL KÁROLY kiadásában

POZSONYBAN

megjelent

KERESKEDELMI ZSEBKÖNYVEK.

Áruisme Lexikon. Ára 2 korona 40 fillér.

Irta Dr. Koos Gábor.

Áruisme és technológia. Ára 4 korona.

Irta Dr. Asbóth Sándor.

Áruüzleti szokások. Ára 60 fillér.

Irta Dr. Matavovszky Béla.

Banktechnika. Ára 60 fillér.

Irta Juhász Kálmán.

Földrajzi és statisztikai zsebatlasz. Ára 5 kor.

Kiadta Hickmann-Péter.

Kereskedelmi isme. Ára 60 fillér.

Irta Dr. Berényi Pál.

Kereskedelmi jog. Ára 60 fillér.

Irta Dr. Berényi Pál.

Kereskedelem története. Ára 60 fillér.

Irta Dr. Stirling Sándor.

Levelező gyorsírás. Ára 60 fillér.

Irta Bódogh János.

Magyar váltójog. Ára 60 fillér.

Irta Dr. Berényi Pál.

Nemzetgazdaságtan. Ára 5 korona 60 fillér.

Irta Dr. Pisztóry Mór.

Nemzetközi jog. Ára 60 fillér.

Irta Dr. Gratz Gusztáv.

Szervetlen chemia. Ára 2 korona.

Irta Dr. Asbóth Sándor.

Szerves chemia. Ára 2 korona.

Irta Dr. Asbóth Sándor.

Vita gyorsírás. Ára 60 fillér.

Irta Bódogh János.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

ELSŐ FEJEZET.

*A kereskedelem történeti fejlődésének
vázlata.*

I.

Az ó-kor kereskedelme.

A mikorön az emberek elhagyogatták azt az életmódot, a mely folytonos vadászásból és kóborlásból állott, és szilárd épületekbe költözködve, a földműveléssel kezdtek foglalkozni: következetesen szaporodtak szükségleteik. Ennek az lett a folyománya, hogy abba hagyták azt a gazdálkodást, a mely kizárólag csak az egyes szükségleteinek kielégítését czélozta, és megkezdődött a munkamegosztás; ennek kapcsán pedig; kezdetben a lehető legszűkebb határok között, az ipar és a kereskedelem. Az emberek kicserélték készítményeiket.

Ilyen értelemben vett ipara és kereskedése volt az aegyptomiaknak, indusoknak, assyroknak, babyloniaioknak, stb. népeknek, a kik az emberi művelődés legrégibb helyein laktak.

Az említett népek iparának felvirágzásával hova-tovább mind érezhetőbbé vált a természetmények kölcsönös kicserélése. De ez a kicserélés csak ritkán történt közvetlenül, hanem a termelő népeket fölkeresték olyan népek, a kik részint természetszülte rátermettségük, részint pedig országuk földrajzi viszonyainál fogva kiválóan hivatva voltak arra, hogy a természetmények és készítmények kicserélését közvetítsék. Ilyen nép volt az ó-korban az arab és a fönicziai.

A fönicziai nép Syriának azt a keskeny partvidékét lakta, a mely a Libánon hegység és a Földközi-tenger közé van szorítva. Ez volt az ó-kor legnevezetesebb kereskedő népe. Ők kezdték a tengeri hajózást és a tengeri kereskedést. Ők közvetítették

az akkor ismert világ egész árúforgalmát. Elhajóztak Spanyolországba, Angliába, jártak Afrika nyugati partjain és eljutottak a Fekete-tengerbe és Kelet-Indiába.

Kereskedésük tárgyát képezte: a borostyánkő, az elefántcsont, a nemes és nem-nemes fémek, a fűszer, az olaj és a bor. Nagyban dívott náluk a rab-szolgakereskedés is. Iparuk is élénk volt; feldolgozták a nyersanyagokat; virágzott náluk az üvegyártás, a biborfestés, a szövés, a diszműárúk gyártása, és különösen a hajógyártás. A föníciaiaknak tulajdonítják a pénz föltalálását is.

A föníciaiak hosszú századokon át uralták gazdagságukkal és gyarmataikkal az ó-kor kereskedelmét, amíg végre fölváltották őket a görögök és a kartlagóiak. De e két nép kereskedelmi jelentősége csak megközelítőleg sem tartott annyi ideig, mint a föníciaiaké; a római sasok a kik elragadták magukkal a béke angyalait, nem voltak nagy barátai Merkurnak. Róma pánczélba öltöztette az egész világot és csak néhány város, mint Korinthus, Rhodus, Alexandria jutottak kereskedelmi szempontból nagyobb jelentőségre. A mit Róma, a forgalom szempontjából nagybecsűt alkotott, az semmi más, mint csupán csak a császárság korában épített utak nagyszerű hálózata, a mi kapcsolatban az akkor lábra kapott fényűzéssel, a kereskedelemnek nagyobb lendületet adott.

II.

A közép-kor kereskedelme.

Azok az óriási népmozgalmak, a melyekkel a közép-kor kezdődik, nagy befolyással voltak a kereskedelem fejlődésére. Európa nyugoti államaiban a népvándorlás és a kereszténység terjedése, keleten a mohamedanizmus ütötte bélyegét a népek művelődésére. A kereszties hadjáratok által a keresztény Nyugat újra érintkezésbe lépett a Kelettel. Ipar és kereskedelem újra felvirágzik. A keresztény harcosok millióinak átszállítása a szent-földre benépesítette a Földközi-tengert ujólag hajókkal, a melyek forgalmáról az arabokon és a görögökön kívül olasz köztársaságok, Amalfi, Velence, Pisa, Genua és Florenz gondoskodtak. Városok támadtak és kifejlődött

az olasz városi élet, a mely hova-tovább utánzásra talált az északi vidékeken is. A városok falain belül védelmet és biztos otthont talált a művészet, a tudomány, az ipar, — és félelem nélkül szaporodhatott a tőke. A városi élet keretében fejlődött ki a czéhrendszer, a mely az ipar érdekeit hathatósan, támogatta.

A nyugatrómai birodalom megdőlése után az appennini félsziget századokra visszanyuló gazdaságát és kereskedelmét tönkre tette a sok háborúskodás és pártoskodás. Csak a 9. században kezdődik a fönt említett olasz városok kereskedelme új életre fakadni és részint egymástól függetlenül, részint egymással versenyre kelve, hatalmas lendületet adtak a világkereskedelemnek. Az olasz városok mellett Byzancnak (Konstantinápoly), a keletrómai birodalom fővárosának jutott, földrajzi helyzeténél fogva is, a kereskedelem történetében nevezetes szerep, amennyiben mintegy összekötő állomást képezett a Kelet és a Nyugat forgalma között; bár föl kell említeni, hogy e város legelső kereskedői és kereskedőinek legtöbbje nem az elpubult és erkölcsrontó élvezetekbe merült bizanciak sorából, hanem az olaszok közül került ki. Az olaszok ez időben élénk kereskedést űztek Dél-Németország következő városaival: Ulmmal, Augsburggal, Nürnberggel, Frankfurtal és ezek útján Európa mindazon államaival, a melyek részint politikai jelentőségüknél fogva, részint földrajzi helyzetük folytán a világkereskedelemben részt nem vehettek. Németországban a mondott városokon kívül Regensburg, Strassburg, Mainz és Köln voltak nevezetesebb kereskedelmi piacok. Észak-Németországban ez időben szövetszettek a városok a kereskedelem emelésére, biztosítására és erősítésére, megalkotva a híres Hansa-szövetséget. A Hansa körülbelül 70 város szövetségéből állott, a melyek főhelye Lübeck volt. Nagyszabású kereskedelmi és hadi hajói voltak, a melyekkel egymaga véres győzelmeket aratott. Európa nyugati részének egész kereskedelme az ő kezében összpontosult és nagyszerű telepeket rendezett be Londonban (Anglia), Brüggeben (Belgium), Nowgorodban (Oroszország) és Bergenben (Norvégia).

Az arab mohamedánusok kereskedelme és ipara is hatalmas lendületet vett a középkorban, főképp Spanyolországban és ennek határain kívül keletfelé egész Chináig.

A középkor pénzvviszonyai nagyon rendezetlenek voltak. Tömérdek fajta érem volt forgalomban és igen sok volt közöttök a hamis. Az arany és ezüst viszonya nem volt megállapítva; a forgalomban levő érmek értékének nem-ismerése lépten nyomon kísértett. A pénzváltás ezek folytán csakhamar önálló üzletgá fejlődött; olaszok úzték és fontosságával meg kiterjedtségével arányosan növekedett hasznát hajtó képessége. Ehhez járult, hogy már a 13. században kezdődött a pénzküldemények sorsának bizonytalansága miatt az utalványok (váltók) használata, a melyek kibocsátása és eladása képezte a pénzváltók üzletének legnagyobb részét. A váltó nyomán kifejlődött a váltójog is, a mely körül a legnagyobb érdem szintén az olasz kereskedőknek jutott.

A hitelezés igen szűk körre szorult, mert kamatot szedni megtiltotta az egyház. De azért a kereskedésben szokásossá vált a kamatok vétele, bár a jelzett tilalom miatt csak titokban folyt annak fölszámítása. A kamatláb nagyon változó és gyakorta nagyon magas volt. Pénzkölcsönzéssel főleg a zsidók foglalkoztak, a kiket a keresztényi tilalom nem illetett, és a kik törvényesen kizárva a földművelés és az ipar mezejéről, kénytelenek voltak kereskedést űzni.

A hitelintézeteknek is csak csiráit találjuk meg a középkorban az olasz kereskedők takarékszerveleteiben. A kereskedelmi számtan és a könyvvitel első irodalmi termékeivel szintén a középkorban az olaszoknál találkozunk.

III.

Az új-kor kereskedelme.

A kereskedelem egész a 15. századig megtartotta az ó-korban vett irányát. Főszékhelye a Földközi tenger volt. A hajók azonban csak a partok közelében jártak és az iránytűt, a melyet 1300-ban talált föl az olasz Gioja Flavio, még nem használták, hogy a nyílt tengerre szállhassanak. A fönicziaiak merész vállalkozását, Afrika körülhajózását,

már elfeledték az emberek, és a normannok vakmerő utazásait a 11. század elején Grönlandon keresztül Észak-Amerika keleti partjáig nem merte senki sem utánozni. A 15. század végén azonban két utazás a világkereskedelemnek nevezetes fordulatot adott. Ezek egyike a genuai Kolumbusz Kristóf által 1492-ben tett út Amerikába, a másik a portugáliai Vasco de Gama által 1498-ban kipróbált tengeriút Kelet-Indiába. Új tengerek és új államok nyitak meg. A világkereskedelem régi útait csak kevesen járták. Az olasz köztársaságokat, amelyeknek kereskedelmét a törökök foglalásai délen, de különösen Konstantinápolynak 1453-ban történt bukása nagyon érzékenyen sújtotta, még az a csapás is érte, hogy szárazföldi kereskedelmük közvetítőinek, a nagy német piacoknak, Baselnek, Strassburgnak, Nürnbergnek, Augsburgnak, Ulmnak, Regensburgnak és az egykor hatalmas Hansának befolyásait és összeköttetéseit a lassanként, de kitartó erővel gyarapodó északi államok (Anglia, Dánia, Svédország, Norvégia, Oroszország) megtörték és a magukéival kiszorították a világ piaczairól.

Nyilván való, hogy nagy jelentőségű volt, már hazájuk földrajzi fekvésénél fogva is, a kelet-indiai tengeri út a portugálokra nézve. Nagy királyuk, Emanuel csakhamar fölismerte a fölfedezések jelentőségeit és rövid negyedszázad lefolyása után (1520 körül) Portugália volt a legnagyobb tengeri hatalom, Lissabon pedig az első kereskedelmi piac Európában. Nemcsak az indiai, de az afrikai kereskedelem is a portugálok kezeibe került.

Közben Amerika elöntötte Európát nemes fémeinek kimérhetetlen kincseivel. Az ércpénz anyagának óriási mértékben való megszaporodása átalakította teljesen az árviszonyokat. Az európaiak ezrei tódultak szakadatlan az új világba és a fölföldözést követő első 60 év után egyetlen partja sem volt ismeretlen; sőt nagy részét hova-tovább be is gyarmatosították. Európai szükségletek csakhamar élénk piacot teremtettek európai cikkek számára, a mely piacokat kereskedelmi szellemű németalföldiek uralták. Németalföld pedig ez időtájt Spanyol tartomány volt. II. Fülöp spanyol király uralkodása alatt azonban sikerült a németalföldieknek a spanyol iga le-

rázása. De szabadságukat az évek hosszú során át folytatott tengertúli, nagy nyereséggel járó kereskedelemmel kellett megfizetniök, a melyhez még az is járult, hogy II. Fülöp időközben elfoglalta Portugáliát is és kizárta a németalföldieket Lissabon és Kelet-India piaczáról. A tevékeny és hangyaszorgalmú németalföldiek most arra készülődtek, hogy erőszakkal szerezzék vissza, a mit békés úton nem nyerhettek meg. Egy hollandi expedíció elfoglalta Jávét, a Molukkokat és Ceylont, és a Hollandok kezébe juttatta a fűszer kizárólagos kereskedését. Időközben megalakult a híres „Holland-kelet-indiai kereskedelmi társaság.” Majd rövid idő multán elveszítették a spanyolok és a portugálok a keletindiai kereskedelemnek többi részét is. Lissabon szerepét a 17. század elején Amsterdam veszi át. A hollandokat mindenütt szívesen látták az elnyomó spanyolok és portugálok helyett. Kereskedelmük fénypontja a westfáli béke és XI. Lajos megtámadásai között lefolyt időre 1648—1672-re esik. Nagyban űzték a gyarmatárú kereskedést, saját iparuk czikkeiknek (posztó, vászonneműek, selyemszövetek, kötelek, hajófelszerelési tárgyak és papír) árusításával és halászáttal (czet-hal, tőkehal, hering) foglalkoztak. Üzleteik és iparuk óriási nyereségben részesítette őket. De bár értették a pénz megtakarításának és a gazdagság megőrzésének módját, még sem sikerült nekiök az első kereskedő nemzet rangját huzamosabb időre elfoglalni: A pénz megmaradt a hollandok birtokában, de a kereskedelmet az angolok ragadták magukhoz. Már Erzsébet királynő (1558—1603) okos és erélyes politikája nagyban támogatta az angolok kereskedelmét. Mindenek előtt hadihajókat szervezett, és miután elpusztította Spanyolország tengeri hatalmát (1588), a francziákét pedig megalázta: méltán sorakozott a hollandi mellé egyenrangúnak, hogy rövid idő multán ezt is fölülmulja. 1600-ban az angolok is alakítottak keletindiai kereskedelmi társaságot. 50 évvel későbbben legyőzték a hollandokat (Cromwell, 1651. hajózási törvény), és e győzelmük óta az ő diadalukkal végződött minden tengeri háború, az ő kereskedelmi birodalmuk határainak növekedését jelentette minden békekötés. Észak-amerikai gyarmataik hihetetlen gyorsasággal nö-

vekedtek. A 18. század elején a hollandokat már teljesen elnyomták az új-világban és az egész éjszak-amerikai kereskedés az angolok kezében volt. Kelet-Indiában is szivós raffineriával terjeszkedtek és folyton erősödő keletindiai kereskedelmi társaságuk nagy szerencséjével dolgozott az indiai kikötőkben, a portugálok és hollandok ellen. A 18. század közepe táján az angol-keletindiai társaság első politikai hatalommá vált Indiában, a mit különben az indiai fejedelmek versenye is nagyban elősegített. És így két évszázad elegendő volt, hogy a kicsiny Angliából, a mely legtöbbnyire csak azért viselt háborút, hogy kiszélesítse kereskedelmének határait, hogy megerősítse kereskedelmi uralmát és hogy olyan világbirodalmat teremtsen, a melynek tulajdonképeni mivoltát a kereskedelem képezze, világra szóló hatalmasság váljék.

Ha összevetjük az újkor kereskedelmi történetét az előbbi korokéival, különös ismertető jeléül azt a körülményt fogjuk fölismerni, hogy miként előbb egyes városok, ime most egész nemzetek vívnak élénk versenyháborút a gazdasági jólétért. Ez a küzdés hova-tovább olyan nemzetgazdasági rendszer kifejtésére adott alkalmat, a mely évszázadokon át volt érvényben — a neve *merkantil rendszer*. E szerint valamely nemzet gazdagságát érczpenz-készletének mennyisége határozza meg, és ez oknál fogva a nemzetnek úgy kell berendeznie gazdaságát, hogy mennél több pénz vonassék az országba, mennél több maradjon meg benne, és mennél kevesebb vitessék ki belőle. Az iparnak minden ágát művelni kell az országban, hogy semmit se kelljen behozni, de mennél több árút lehessen kivinni. A kivitel és behozatal különbözetét a külföldnek pénzben kell megtérítenie. A kivitel és a behozatal különbözete a kereskedelmi mérleg; ezt akkor mondhatjuk kedvezőnek, ha az árúbehozatal kisebb az árúkivitelnél, a pénzbehozatal pedig nagyobb a pénzkivitelnél. A kedvező kereskedelmi mérleg érdekében, az államnak vámokkal és behozatali tilalmakkal kell megnehezíteniök az idegen iparcikkek beözönlését és a belföldi nyersárúk kivitelét, továbbá meg kell akadályozniök az arany és az ezüst, de viszont megkönnyíteni a belföldi iparcikkek kivitelét.

Éz a rendszer volt az uralkodó a francia for-

radalomig, de részben még ezután is. Voltak azonban ellenségei, a kik azzal az állítással szemben, hogy csupán a pénz teszi a nemzetet gazdaggá, azt vitatták, hogy a természet működése és az ember munkája képezik a gazdagság forrását. A mezőgazdaságot föl kell tehát szabadítani minden teherrel, a szabadalmakat és egyedárúságokat el kell törölni, a munkát és a forgazat szabaddá kell tenni. Hosszas küzdelem után ezek a nézetek váltak a mai gazdasági politika alapköveivé.

Az újkor kereskedelmi történetének kapcsán föl kell említeni még azt is, hogy a közutak építése a 18. századig meglehetősen el volt hanyagolva; nagyobb erélylyel gondozták a folyók szabályozását és a csatornák építését. A posta már a középkorban indult fejlődésnek; nagyobb lendületet nyert 1516-ban az állami posta életbeléptetése által, a melynek vezetésével a Taxis család bízott meg. Ez által rendes közlekedés támadt Németország és a szomszédos tartományok között. A hajózás is óriási haladásokat tett, a mióta biztossággal lehetett bejárni a tenger tükrének minden részét. A közlekedési eszközök is nagyobbak és tökélyetesebbek lettek, és a hajózás művészete mind jobban kifejlődött. A hitel, a mely ezideig nagyon meg volt szorítva, gyorsan és hatalmasan fejlődött. Azok az óriási tengerentúli vállalatok, a melyeket részben az állam, részben magán kereskedelmi vállalatok alapítottak, csak kölcsönbe vett tőkével voltak létesíthetők. Megkezdődött az állam és magánadósságok konvertálása, és kifejlődött a tőzsde. Az államkötvényekkel, részvényekkel és más értékpapirokkal való üzérkedés élénk és hasznosító volt. Bár ennek meg voltak a maga rossz következményei, és azokra az örületes üzérkedésekre vezettek, a melyek, számos családnak jólétét tették tönkre (Franciaország, Law, 1718—1720.). A bankokat is sok irányban javították; bár hosszú időtelt, amig Olaszországból Európába jutottak. Amsterdam 1609-ben, Hamburg 1619-ben, Rotterdam 1635-ben, Stockholm 1657-ben alapította bankját; az Angol-bank, a mely az új-kor bankrendszeréhez való átmenetet jelzi, 1694-ben alakult meg. A bankrendszer hatalmas kifejlődése azonban a 19. századba esik. A váltó-

for gal om is hova-tovább jelentékenyebb és általánosabb lett. A for gat m á n y a 17. század talál-mánya. A váltótörvény, a melynek alapjait Olaszországban (1569-ben Bolognában) vetették meg, Németországban nyert kibővítést. A p é n z mivolta azonban sok kívánni valót hagyott hátra. Az arany és az ezüst viszonya folyvást ingadozott (1:10 és 1:15 között). A névérték, az árfolyamérték és a tulajdonképeni érték nem állottak megfelelő viszonyban. A fősúlyt a névértékre és nem a valóságos értékre helyezték, a mi sok félreértésre adott alkalmat. Az árúkereskedelem nagy változásokon ment át a fölfedezések óta. Az új árúk egész sorozata került forgalomba, a melyek az üzérkedésnek és a közszükségnek nevezetes tárgyát képezik, ilyen a thea, kávé, kakaó, dohány, burgonya stb. A világkereskedelemnek legelszomorítóbb ága ez időben az afrikai néger- eladásával foglalkozó rabszolga-kereskedelem volt.

IV.

A legújabb kor kereskedelme.

Ebbe a korszakba, a mely a 18. század utolsó évtizedeivel kezdődik, esnek a legnevezetesebb politikai és közgazdasági átalakulások. Két nagyfontosságú politikai eseménnyel kezdődik. Ezek elsője az északamerikai szabadságharcz 1774-től 1783-ig, a mely változó szerencsés háborúk és Anglia részéről történt óriási megerőltetések után azzal végződött, hogy Észak-Amerika szabadságát az 1783. versaillesi békében elismerték. Ennek a békének azonban, nem miként sokan hitték örökös ellenségeskedés, hanem benső összeköttetés lett a következménye, a melynek a nyelvében, származásában és erkölcsében rokon, anyagi érdekei által egymásra utalt nép között okvetetlenül ki kellett fejlődnie. Nehány évvel később (1810 - 1825) a spanyol és portugáliai gyarmatok is elszakadtak az anyaországtól és részt kívántak maguknak a világkereskedelemben. Nevezetes fordulópont ez az ó- és az új-világ kereskedelmi összeköttetésében. Az európai kivándorlások óriási méreteket öltenek és az új-világ termékeny síkságai megnépesülnek. A bevándorlók tőkéket hoznak magukkal és

jólétük az ország fejlődésével gyarapodik; sőt hovatovább az európai gyártmányok legnagyobb fogyasztóivá lesznek.

Az amerikai nyerstermények mindig terjedő piacokat találtak Európában és a 3000 évig fennállott indiai-európai kereskedelmet a sokkal kiterjedtebb transatlantikus kereskedelem váltja föl. De az ázsiai kereskedelem is új lendületet vesz, a mióta China kényszerítve, Japán pedig önkénytelen megnyitotta kikötőit az európaiaknak.

A jeleztük első nagy politikai esemény mellett egy másik, jelentőségében talán az előbbinél fontosabb, reszketteté meg nek sokára egész Európát. Az 1789-ban kitört francia forradalom egy csapással döntötte romba a középkor maradványait, eltörölte a régi szabadalmakat és forgalmi akadályokat (robot, tized, jobbágyság stb.). A Franciaországban kivívott eszmék hovatovább diadalra jutottak a többi európai államokban is.

De ezenkívül még egyéb nevezetes változások is estek meg Európában. Nagyobb gazdasági területek képződtek, vagy a benső vámhatárok megszüntetése által (vámközösség), vagy politikai események folytán (Olaszország, Németbirodalom).

És egyidejűleg ezekkel a politikai és állami forradalmakkal lejátshódott egy másik is az ipar terén. Kezdődött ez a 18. század elején a gőzgépfölhasználásával (Watt James, 1782.), és ennek alkalmazásával az ipar minden terén. A kézimunkát mindinkább mellőzték és versenyképtelenné tették a gépmunkák. A kis ipart elnyomta a gyárimunka és a nagyipar. Az olcsó gépmunka a termelést és a fogyasztást óriási módon megnövelte, és mivel a közlekedés terén elért óriási vívmányok a nyersanyagok szállítását a legtávolabb fekvő országokba is hihetetlenül megkönnyítették, bizonyos országok a világ valóságos gyártelepeivé alakultak.

A czéhrendszer nem léphetett versenyre a gépekkel, összedőlt, hogy helyet adjon az ipar-szabadságnak. A szabad verseny szelleme szülte az iparkiallításokat. Az a gondolat, hogy létesíttessék olyan iparkiallítás, a mely a föld összes népeinek iparát mutassa be, Angliából indult ki és először Londonban nyert testet 1851-ben. Ezt az első világkiállítást a fényes eredményű kiállítások

egész sora követte (New-York 1853. és 1854., Paris 1855., London 1862., Paris 1867., Bécs 1873., Paris 1874. Chicago, Paris stb.)

Miként az ipar terén, azonképpen a közlekedés terén is nagy forradalmat szült a gőzgép alkalmazása. 1807-ben használta először Fulton a Hudson folyón a gőzgépet és az ő példája gyorsan talált követőkre. 1838. óta általánossá lett használata a tengeren. 1825-ben használták az első gőzmozdonyt Angliában, Stockton és Darlington között. Nemsokára megnyílt a Liverpooltól Manchesterbe vezető vonal, amelyen a gőzmozdony már személyeket is szállított. Rohanó gyorsasággal építettek a többi művelt államok is vasútakat, kezdetben csak szomszédos városok között; majd e szomszédos városok összeköttetése által megalakultak azok az óriási vasútvonalok, a melyek ma az egész földet beövezik. A világforgalmat öregbítette a villamos táviró (1836), a földalatti sürgönyvezeték (Kabel) és a telefon.

Óriási mértékben fejlődött az új-korban a bányászat. Eltekintve az arany- és az ezüst-termelésétől, a mely nagyon jelentékenyen szaporodott, és a két fém értékviszonyának változását szülte, a vas-, szén- és a petróleumbányászat a világforgalom legnevezetesebb kérdései közé emelkedett. Amióta gépeket alkalmaztak az ipar terén és a közlekedési eszközöknél, óriási mennyiségben kellett vasat és kőszén termelni.

A gyárforgalom, a nagyipar és a közlekedési eszközök izmos fejlődésével kapcsolatban, váratlan és meglepő kiterjedést nyert a hitel és a bank.

Szükséges még fölemlíteni azokat a sajnos jelenségeket is, a melyek a termelés óriási fokozásának, a legnagyobb aprólékossáig terjedő munka megosztásának, a forgalmi eszközök és a hitel óriási fejlettségének következményei. A nagyipar hova-tovább érezhetőbbé tette a vagyontalan munkás és a nagy tőke között levő ellentétet és megteremtette a szociális kérdést. Egy másik sajnos jelenség a gazdasági krízisek jelensége, a melyek az által támadtak, hogy kínálat és kereslet nem tartottak egyenletesen haladó lépést. A műipar haladottsága, új nyersanyagok vagy források feltalálása, a fogyasztási piacok kibővítése vagy összevonása

megzavarták a termelés és a fogyasztás közötti egyensúlyt, a mely zavarok itt-ott nagyobb mérveket öltve nemzetgazdasági kríziseket szültek.

MÁSODIK FEJEZET.

A kereskedelem fogalma és felosztása.

Az egyes ember szükségleteinek gyarapodásával hova-tovább szükségessé vált, hogy a munka megosztassék, azaz, hogy az egyik elkészítse azt, a mi a másiknak kellett. A munkamegosztás az idők folyamán nagyon kifejlődött; és mivel a szükségletek kielégítésére való jószágok lassanként nagyon sokfélék lettek, számuk pedig óriásira növekedett, egész természetszerűen kifejlődött az a közvetítés, a melynek útján a termelő eljuttatta természetményeit a fogyasztóhoz. Önálló ipar fejlődött tehát — a kereskedelem, a mely közvetíti a jószágokat javakat; — és külön társadalmi osztály képződött, — a kereskedőké.

A kereskedelemben csak is olyan jószágok szerepelhetnek, a melyek egyik helyről a másikra szállíthatók és csereképességgel bírnak; az ilyen jószágokat nevezzük áruk-nak.

Azt az árut, a melyet valamely nép általános csereeszköznek használ és a melylyel minden más árunak értékét fölméri és kifizeti, pénznek nevezzük.

Ha a pénzösszegért árut cserélünk bevételről vagy vásárlásról, illetőleg eladásról beszélünk.

Ár-nak nevezzük valamely árunak egy bizonyos pénzösszegben megállapított csereértékét.

Azokat, a kik iparszerűleg foglalkoznak az áruk közvetítésével kereskedőknek nevezük.

A népek egymás között űzött kereskedelmének összeségét világkereskedelemnek (Welt-handel) nevezzük.

Ha a kereskedelem csak egy ország határai közé szorul, azaz, ha csak azzal foglalkozik, hogy az országban termelt árut az országban lakó fogyasztókhoz juttassa, belső kereskedelem a neve (Binnenhandel); ha azonban az ország határain túlmegy, külkereskedelemnek (aus-

wärtiger Handel) nevezik. A külkereskedelem keretében vagy az ország terményeit és készítményeit viszik más országok fogyasztóihoz, ez a kiviteli kereskedelem (Export-Ausfuhrhandel), vagy pedig más országok árúit hozzák az ország fogyasztóihoz ez a behozatali kereskedelem (Einfuhr-Importhandel). Gyakorta avégből hozzuk az egyik ország árúit országunkba, hogy más ország fogyasztóihoz továbbítsuk; az ilyen kereskedelmet átvitelinek (Zwischen- vagy Transitohandel) nevezzük.

Azt a külső kereskedelmet, a mely a tengeren túlra közvetíti az árukat tengeri kereskedelemnek (Seehandel) hívják.

Activ-kereskedelmet azok népek folytatnak, a kik áruik értékesítését, továbbá a be- és a kivitelt saját kereskedőik által és saját közlekedési eszközeikkel közvetítik. Passiv azon népek kereskedelme, a kiknél az áruk értékesítését, továbbá a be- és a kivitelt idegen kereskedők közvetítik.

A kereskedelemben előforduló áruk vagy olyanok, a melyek valamely szükséglet kielégítésére közvetlenül vehetők használatba (pd. élelmiszerek, ruházat), vagy olyanok, a melyek csak közvetve bírnak használati értékkel (ilyenek a pénz, a pénz fölvételére szóló utalvány, részvény stb.). Az első csoporthoz tartozó árukat valóságos áruknak és a közvetítésükkel foglalkozó kereskedelmet árukereskedelemnek nevezzük, (Warenhandel) megkülönböztetésül a második csoport áruinak közvetítésével foglalkozó kereskedelemtől, a mely a pénzt, a veretlen aranyat és az értékpapírokat hozza forgalomba; a kereskedelem eme fajtájával a banküzletek foglalkoznak.

Az áruk eladásának módja és a vevők élet-hivatása szerint megkülönböztethetünk nagykereskedést (Grosshandel, Handel en gros) és kiskereskedést (Kleinhandel, Handel en détail).

A nagykereskedés többnyire egynemű javak vételével és eladásával foglalkozik, a termelőtől vásárol és a fogyasztó közönségk zárásával, leginkább ismét kereskedőknek ad el. A kiskereskedés, vagy a detailüzlet, a legkülönfélébb árukat leginkább a nagykereskedőtől veszi, és a fogyasztó közönségének a legkisebb mennyiségben is eladja.

HARMADIK FEJEZET.

Az állam befolyása a kereskedelemre és az árúk forgalmára.

Valamely kereskedés üzésének feltételeit első sorban a törvényes határozmányok szabályozzák. Az 1884. XVII. tczikkbe iktatott Magyar Ipartörvény foglalja magában azokat a törvényes határozmányokat, a melyeknek betartása mellett lehet hazánkban a kereskedelmi ipart folytatni.

A Magyar Ipartörvény háromféle ipart különböztet meg u. m.:

1. engedélyhez nem kötött ipart
2. engedélyhez kötött ipart és
3. képesítéshez kötött ipart.

A ki asztalos, bádogos, cipész, hentes, kárpitos, szobafestő, timár stb. a törvényben felsorolt, engedélyhez nem kötött (szabad) iparok valamelyikét akarja űzni, tartozik ebbeli szándékát az illetékes iparhatóságnak bejelenteni, és ezen alkalommal kimutatni, hogy az ipar önálló gyakorlására a törvényt szabta követelményeknek megfelel.

Ezek a követelmények:

a) a nagykorúság, illetőleg a nagykorúvá való nyilváníítás;

b) a kiskorú, élete 18. évének betöltése után, atyjának, illetőleg gyámjának beleegyezésével űzhet önállóan ipart;

c) ha azon ipar, a melyet űzni kíván olyan mesterség, a mely kézműves természeténél fogva rendszerint csak hosszabb gyakorlat útján sajátítható el, köteles bemutatni tanonczbizonyítványát és igazolni, hogy a tanviszony megszűnése után szakba vágó műhelyben, vagy gyárban szakba vágó munkával legalább két évig foglalkozott.

A következő iparágak megkezdése és gyakorlása van engedélyhez kötve:

a) fogadó, vendéglő, korcsma, sörház, pálinkamérés, kávéház és kávémérés tartása;

b) a zsibáruskodás;

c) a foglalkozást közvetítő és a cselédszerző üzlete;

d) a kéményseprés;

e) a rendes járatú időhöz kötött személyszállítás;

f) azok ipara, a kik közhelyeken a közönség számára személyszállító eszközöket tartanak készen vagy szolgálatra ajánlják;

g) az építőmester ipara;

h) mérges anyagok és gyógyszerek készítése és a velök, valamint a gyógyszerfélékkel való kereskedés;

i) robbanó szerek készítése és a velök való kereskedés

A szorosabb értelemben vett kereskedések nincsenek a törvényben megnevezett iparok között felsorolva. E szerint mindenki üzhet kereskedést, ha ebbeli elhatározását az iparhatóságnak bejelenti. A bejelentőnek igazolnia kell, hogy nagykorú, vagy annak van nyilvánítva, vagy pedig, hogy üzletének vezetésére nagykorú vagy nagykorúnak nyilvánított egyént alkalmaz.

Csak igen kevés kereskedés üzése van törvény szerint korlátolva. Fegyvereknek, gyulékony- és robbanó szereknek, mérges anyagoknak gyárilag való előállítása és elárúsítása külön engedélyhez van kötve, a közrend és a közbiztonság érdekében.

Nagyobbserű vállalatok, mint vasútak építése, hajózási vonalak rendszerezése szintén engedélyhez van kötve. Biztosító intézetek, közraktárak és zálogházak csak bizonyos előfeltételek teljesítése után kezdhetik meg üzletüket.

Az állami érdekek megóvása a forgalmi javak számának korlátozását teheti szükségessé. E korlátozás az egyedárúságban (monopol) jelentkezik, a melynek vagy az a célja, hogy az állam szaporítsa jövedelmét, vagy az, hogy polgárainak nemzetgazdasági érdekeit megóvjja. Nálunk a dohány, só, puskapor előállítására és eladására tartotta fenn magának az állam az egyedárúságot. Korlátozva van továbbá a cukor és a szeszes italok elárúsítása.

Az árúk elárúsításának korlátozása a közvetett adók által történik, a mely adókat a termelő fizeti ugyan, de mivel a fogyasztón megveszi, közvetve a fogyasztót terhelik. Behajtatnak némely fogyasztási árucikk, mint sör, szesz, cukor stb. után gyártmányadó czímén fizetjük gyakran fogyasztási adó czímén akkor a midőn az árút a gyárból valamely belföldi fogyasztási piac területére viszzük; avagy mint vámot szolgál-

tatjuk be az államnak, a mikoron árút hozunk be külföldről vagy nyersárút viszünk ki külföldre.

Ha a külföldi iparczikkekre azért vet ki az állam vámot, hogy védelmezze a belföldi ipart, a fizetendő vámot *védővám*nak (Schutzzoll) nevezzük. Azon állam, a mely ilyen váموkat ró a külföldről beözönlő iparczikkekre, a *védővámrendszer*t (Protections-Schutzzoll-System) követi, ellentétben azokkal az államokkal, a melyek külföldi iparczikkék bevitelét vámmilletményekkel nem nehezítik és a *szabadkereskedelmi rendszer*t (Freihandel-System) követik.

Annak lehetővé tételére, hogy az, a ki valamit feltalált vagy tökéletesített csak maga használhassa ki vagy értékesíthesse találmányát, az államok *találmányi szabadalmakat* (Erfindungs-Patente) adnak ki, a melyek elnyeréséről és használatáról hazánkban az 1895. XXXVII. tczikk intézkedik. A szabadalmak élesztik és ébren tartják a vállalkozási kedvet. A gyártmányok előállítási helyének és az előállító czégének megjelölésére szolgáló jegyek és jelvények szintén törvényes oltalom alatt állanak; ezt az oltalmat hazánkban a *védjegyekről* szóló 1890: II. tczikk szabályai határolják körül.

NEGYEDIK FEJEZET.

A kereskedelmi ügyletekről.

Idők folytán külön jogi szabályokat teremtett magának a kereskedelem, a melyeket összegyűjtve, megalkották az államok a kereskedők jogi viszonyait szabályozó külön törvényt, a kereskedelmi törvényeket.

Hazánkban az 1875. évi XXXVII. tczikkben kiadott *kereskedelmi törvény* foglalta magában a kereskedő jogi viszonyait szabályozó törvényeket. A kereskedő jogai és kötelezettségei azonban nincsenek teljesen törvéncikkelyekbe foglalva. A kereskedők jogi viszonyainak megítélésében jelentékeny szerep jut a kereskedelmi szokásoknak is.

A kereskedelmi törvény széles alapra épített fogalmat ad a kereskedőről, az iparosok bizonyos ügyleteit is kereskedelmi ügyleteknek jelölván, kereskedőnek mond mindenkit, a ki

kereskedelmi ügyletek közvetítésével iparszerűleg foglalkozik.

A törvény felsorolja csoportonként a kereskedelmi ügyleteket. Az első csoportba azok tartoznak, a melyek már önmagukban is (tehát nem csak iparszerűleg űzve) képeznek kereskedelmi ügyleteket. Ezek:

1. áruk s általában ingó dolgok vétele vagy egyébkénti megszerzése azon szándékkal, hogy azok természetben át- vagy feldolgozva ismét továbbadassanak;

2. az előbbeni pontban érintett oly tárgyak szállításának elvállalása, melyeket a szállítótól a végből szerez meg;

3. állampapírok, részvények, vagy más a kereskedelmi forgalom tárgyát képező értékpapírok vétele vagy egyébként való megszerzése az esetben is, ha a megszerzés nem továbbadási szándékkal történt;

4. a biztosítások elvállalása;

5. utasok vagy javak tengeren leendő fuvarozásának elvállalása és hajókölcsonök kötése.

A második csoportba azon kereskedelmi ügyletek tartoznak, a melyek csak az iparszerűleg való űzés által válnak azzá. Ilyenek:

1. ingó dolgok fel- vagy átdolgozásának elvállalása mások részére, feltéve, hogy az átvállaló üzlete a kisipar körét meghaladja;

2. a bank- és pénzváltói ügyletek;

3. bizományi, szállítmányozási és fuvarozási ügyletek, nemkülönben a személyfuvarozásra rendelt intézetek ügyletei;

4. a közraktárak ügyletei;

5. a kiadói ügyletek, továbbá a könyv- és műkereskedés egyéb ügyletei, nemkülönben a nyomdai ügyletek, amennyiben az utóbbiak a kisipar körét meghaladják;

6. azon termelők ügyletei, kik saját terményeiket át- vagy feldolgozzák és a bányaipar ügyletei;

7. a kereskedelmi ügyletek közvetítése.

A felsorolt csoportok ügyletein kívül kereskedelmi ügyleteknek minősíti a törvény a kereskedő mindazon ügyleteit, a melyek kereskedelmi üzletnek folytatásához tartoznak. Vonatkozik a törvény eme határozata első sorban is olyan eszközök, szer-

számok, anyagok és ingóságok beszerzésére, a melyeket az üzlet körében, vagy közvetlenül használ, vagy el is használ. Ellenben a kézművesek részéről történt eladásokat, amennyiben ezek egyedül iparüzletük folytatásaként jelentkeznek, nem tekinti a törvény kereskedelmi ügyleteknek.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A kereskedelmi könyvekről.

A kereskedelmi könyveknek az a feladata, hogy felvilágosítást adjanak a kereskedő ügyleteiről és vagyoni állásáról.

A kereskedelmi törvények majd minden államban intézkednek arról, hogy a kereskedő könyveket vezessen, sőt itt-ott meg is nevezi a használandó könyveket.

A magyar kereskedelmi törvény is kötelezettségévé teszi minden kereskedőnek, hogy könyveket vezessen, a melyek laponkint folyó számmal legyenek ellátva, át legyenek fűzve és a melyek ügyleteit és vagyoni állását teljesen feltüntessék.

Azokon a helyeken, a melyek rendszerint kitöltendők, hézagot hagyni nem szabad.

A bejegyzés eredeti tartalmát kitörlés által, vagy másként olvashatatlanná tenni nem szabad, tilos valamit kivakarni, vagy olyan változtatásokat tenni, a melyek kétséget hagynak az iránt, hogy az eredeti bevezetéskor vagy későbbben történtek-e?

Minden kereskedő köteles üzlete megkezdésekor leltárt készíteni, azaz egyes vagyონrészeit pontosan följegyezni, kitüntetésével annak az árnak, a melyen a feljegyzéskor tényleg el is adhatók; ezen kívül köteles még olyan kimutatást és mérleget készíteni, a mely tartozásait és követeléseit pontosan feltünteti.

A jelzett módon készítendő leltárt és mérleget azontúl minden évben el kell készítenie.

Ha a kereskedő olyan árútárral bír, a melyet az üzlet természeténél fogva minden évben nem leltározhatna, elég ha ezt minden második évben leltározza.

A kétes követeléseket valószínű értékükben kell felvennie, a behajthatatlanokat pedig le kell írnia.

A kereskedők kötelesek kereskedelmi könyveiket és levelezéseiket az utolsó bejegyzés keltétől számított tíz éven át megőrizni.

HATODIK FEJEZET.

A kereskedés alanyairól.

I.

a) Kereskedőkről általában.

A törvény kereskedőnek mond ugyan mindenkit, a ki saját nevében kereskedelmi ügyletekkel iparszerűleg foglalkozik, kizárja vagy legalább részben kizorítja mégis az általa előírt kötelezettségekből és e kötelezettség nyomán fakadt jogokból azokat, a kiknek üzlete a kisipar körét túl nem haladja.

A kizártak között vannak:

1. a kufárok (Höker), a kik közönséges élelmi szereket rendszerint utcákon és nyílt téreken, kicsinyben árulnak;

2. a házalók (Hausierer), a kik házról házra járva magukkal viszik a megvett vagy eladandó árukat;

3. a szatócsok (Krämer, Greisler), a kik mindenféle háztartási czikkeket árulnak, azokat igen kicsiny mennyiségben is eladják és vevőik közé rendszerint vagy lakóhelyük vagy legközelebbi környezetük fogyasztó közönségét számítják.

A részben kizorítottak közé tartoznak a zsibárosok, korcsmárosok, közönséges fuvarosok és hajósok, a kik csak akkor tartoznak czégeiket bejegyeztetni, és csak akkor élvezhetik a Keresk. Törvénynek a könyvekre és a cégvezetésre vonatkozó intézkedéseit, ha üzletük a kisipar körét meghaladja.

A kizártakkal vagy részben kizorítottakkal szemben vannak kedvezményezettek is. Ilyenek, amennyiben üzletük a kisipar körét meghaladja:

1. az alkuszok (Mäkler, Sensale), a kik saját lakóhelyük határában belül ügyletek közvetítésével foglalkoznak; legtöbbnyire a kereskedelmi testületek vagy a községi hatóságok nevezik ki őket; működésük megkezdése előtt gya-

korta vizsgát és esküt kell tenniök; nem állanak kizárólagosan egyetlen kereskedő szolgálatában sem és a maguk számlájára üzleteket nem kötnek;

2. az ügynökök (Agenten), a kik annyiban különböznek az alkuszoktól, hogy lakóhelyük határain kívül is közvetítenek ügyleteket, és többnyire egyetlen czég szolgálatában állanak.

3. a dohánynyitózsde birtokosok (Trafikanten) és

4. a gyógyszerészek (Apotheker).

A kizártak nem jegyeztetik be czégeknek és rájuk nézve nem kötelező, a mit a törvény a kereskedelmi könyvekre vonatkozólag rendel; a részben kiszorítottak csak akkor kötelesek czégeknek bejegyeztetni, ha üzletek a kisipar körét túlhaladja.

II.

A kereskedő czége.

Azt a nevet, a melyet a kereskedő kereskedői működésének minden megnyilvánulásában használ czégnek (Firma) nevezzük. Ezt a nevet használja czégtábláján, hirdetéseiben, számláin, levelek, okiratok stb. aláírásakor.

Legtöbbnyire polgári nevét használja a kereskedő czégül. Vannak azonban esetek, amikor a czég és a kereskedő polgári neve eltérő. Az, a ki már régebben fennálló kereskedést vesz át vagy örököl, az eladók vagy az örökös társak beleegyezésével megtarthatja az üzlet régi czégét eredeti mivoltában, avagy megtoldhatja valamelyes arra célzó utalással, hogy a régi czég más tulajdonos birtokába került. Ilyen toldással ellátott czég: Fehér Lajos utóda, vagy: Kovács István ezelőtt Fehér Lajos.

A közkereseti társaság czégében vagy benne van minden társtag neve (pd. Schleiffer és Láng; — Schischa, Breyer és Tóth) vagy csak egyiké, a többi társ nevét pedig csak valamelyes toldással jelzik. (Pd. Schleiffer és társa; — Schischa, Breyer és társa).

Valamely betéti társaság czégének magában kell foglalnia a beltágok közül legalább az egyiknek nevét olyan módon, hogy abból kiolvasható legyen, miszerint társtagok is, vannak, (pd. Thiering és társai).

A részvénytársaságok és szövetkezetek mivoltát a cégben kell megjelölni e szó hozzáadása által „részvénytársaság“, illetőleg „szövetkezet“; rendszerint még olyan szót is illesztenek a cégbe, a mely a vállalat tárgyát vagy természetét jelöli. Történelmi nevezetességű vagy simbolikus nevek is használhatók. (pd. Leszámítolóbank részvénytársaság, — Soproni előlegegylet, mint szövetkezet, — Budapesti építő vállalat részvénytársaság, — Schlick-féle gépgyár részvénytársaság, — „Gresham“ életbiztosító társaság, — Flóra szappangyár stb).

Az a kereskedő, a kit a törvény ilyennek elismer, köteles cégét és az arra vonatkozó fontosabb körülményeket az illetékes törvényszéknél bejegyeztetni. Ez oly módon történik, hogy a kereskedő bejelenti üzlete megnyitását írásban azon törvényszéknél, a melynek kerületében kereskedelmi telepe van, és egyben bemutatja cégének vagy a törvényszéknél eszközölt sajátkezű vagy közjegyzőileg hitelesített aláírását.

Ha hasonló nevű cég már van az illető községben, az új cég valamelyes megkülönböztetéssel tartozik nevét bejegyeztetni. (Pd. Fehér L. vagy ifj. Fehér Lajos).

Ha a cég más helyen vagy községben fióktelepet állít fel, köteles ennek cégét is az illetékes törvényszéknél bejegyeztetni, a miközben ismét figyelemmel kell kísérnie a már létező hasonló nevű cégeket.

Ha valaki egy már fennálló kereskedelmi üzletbe társtagul belép, vagy egy kereskedelmi társasághoz új tagul csatlakozik, avagy ilyenből kilép: az eredeti cég, e változás daczára, azontúl is használható. Olyan esetben, a mikoron az egyik társtag kilépett, az eddig használt cég csak akkor használható változatlanul tovább, ha a kilépő társtag ebbe beleegyezett.

Ha a cég változott vagy megszűnt, avagy, ha a cég tulajdonost cserélt, e körülményt az illetékes törvényszéknél szintén be kell jelenteni.

Az illetékes törvényszék a bejelentett cégekről és az azokra vonatkozó körülményekről és változásokról jegyzéket vezet, a melynek cégjegyzék (Firmenregister) a neve. A cégjegyzékeket összegyűjtik és az azokban foglalt adatokat időnként

kinyomatják a „Központi Értesítő“-ben, a melyet a kereskedelmi miniszterium ad ki.

III.

Czégvezetők, kereskedelmi meghatalmazottak és a segédszemélyzet.

A kereskedelmi üzlet tulajdonosát főnöknek (Chef, Principal) nevezik, a kit üzleti tevékenységében a segédszemélyzet támogat. Nagyobb üzletekben szükség van külön könyvelőre (Buchhalter), levelezőre (Korrespondent), pénztárosra (Kassier), segédekre (Commis), inasokra (Lehrlinge). A hol az üzlet forgalma és terjedelme megkívánja, üzletvezető (Geschäftsführer, Disponent) címmel olyan segédet is szokás alkalmazni, a kinek hűségéről és odaadó munkaképességéről a főnök immáron meggyőződést szerzett és a kire, a főnök főfelügyelete mellett, az egész üzlet vezetése bízva van; az üzletvezető sok esetben a főnököt is helyettesíti. Ha arra is nyert meghatalmazást, hogy a főnök czégét „per procura“ jegyezhesse, czégvezetőnek (Prokurist, Prokuraträger) nevezzük. A czégvezető intézkedéseiről a főnök éppen olyan mértékben felelős, mint a magáéért.

Czégvezetéssel több személyt akár külön-külön, akár együttesen is felruházhatsz (Kollektiv Prokura) a czég főnöke.

A czégvezetői meghatalmazás a legmesszebb terjedő meghatalmazás. Feljogosít az üzlet folytatásával járó minden ügyletre és jogcselekvényre; pótol minden a köztörvény szerint szükséges különös meghatalmazást és jogot ad kereskedősegédek és meghatalmazottak felvételére és elbocsátására.

A czégvezető oly módon jegyzi a czéget, hogy a czég neve mellé vagy alá a prokurát jelölő toldattal írja a maga nevét:

Pd.: ppa F e n é k L a j o s (ez a czég neve)
Rózsai Gyula (a czégvezető).

A kik együttes czégjegyzésre nyertek jogot, azok oly módon jegyzik a czéget, hogy a ppa toldattal leírt czég mellé mindenik czégjegyző odairja a maga nevét. Pd.:

ppa. Márkus & Társa.
F e h é r L. F a r k a s J.

A cégvezetésre jogosító felhatalmazás épp úgy, mint annak megszűnése, bejelentendő az illetékes törvényszéknél, a mely által közre kerül az a „Központi Értesítő”-ben.

Az, a kit cégvezetői jogosultság nélkül akár egész üzlete vezetésére, akár egy bizonyos nemű vagy egyes ügyletek elvégzésére hatalmaz fel a főnök, annak jogköre csak azon ügyletekre és jogcselekvényekre terjed ki, a melyek az ily kereskedelmi üzlet folytatásával rendszerint járnak, illetőleg, a melyeket az ilyen kereskedelmi ügyletek szükségessé tesznek. Az ilyen meghatalmazottnak kereskedelmi meghatalmazott a neve. Váltóbeli kötelezettségek elvállalására, kölcsönök fölvételére és perek folytatására a kereskedelmi meghatalmazott csak abban az esetben van feljogosítva, ha erre különös felhatalmazást nyert.

A kereskedelmi meghatalmazott a cégvezetésre mutató toldás mellőzésével, de a meghatalmazási viszony kifejezésével írja alá a főnök cégét. Pd.:

Lajos Gábor (a cég neve) meghatalmazásából

Kövesi József (a meghatalmazott).

A kereskedelmi meghatalmazottak állását szabályozó intézkedések vonatkoznak a kereskedelmi utazókra is. Ezek fel vannak jogosítva arra, hogy beszedjék az általuk kötött eladások után járó vételárt, hogy engedélyezzenek fizetési határidőt és hogy beszedhessék főnökük künn levő követeléseit.

A kereskedősegéd főnöke nevében és annak részére jogügyleteket nem köthet.

A ki boltban, nyílt áru- vagy raktárban van alkalmazva, feljogosítottnak tekintetik, oly eladások és átvételek eszközzésére, nemkülönben oly fizetések átvételére, melyek az ilyen boltban, áru- vagy raktárban rendszeren történni szoktak.

A ki az árukat nyugtázott számla kíséretében hozza a vevőhöz, felhatalmazottnak tekintetik a vételár elfogadására.

IV.

Kereskedelmi társaságok.

Ha két vagy több kereskedő arra aczélra szövetkezik, hogy közös számlár a folytassanak e g y

üzletet, társas kereskedés, és kereskedelmi társaság keletkezik. A társaság egyes tagjait társtagoknak nevezzük.

A társtagoknak egymáshoz és a közös vállalat-hoz való viszonyát szerződés szabályozza, a melyet társasszerződésnek nevezünk. Ebben el van mondva, hogy milyen tőkerésszel vesz részt mindegyik társtag az üzletben, hogy minő alapon osztozkodnak majd a nyereségen vagy esetleges veszteségen, hogy meddig fog a társaság fennállani, hogyan fog feloszlani, hogy minő körülmények között fogják majd annak idején e szerződést megújítani, stb.

A kereskedelmi társaság mivoltára az a viszony a döntő, a melyben a társak az üzlet kötelezettségeiért felelősséget vállaltak.

Azok, a kik közkereseti társaságot (offene oder collectiv Gesellschaft) alkotnak egész vagyonukkal — tehát nem csupán azzal, a melyet a szerződés szerint a közös vállalatba fektettek — vállalnak korlátlan egyetemleges felelősséget a közös kötelezettségekért.

A betéti társaság (Commanditgesellschaft), tagjai között vannak olyanok, a kik a társaság kebelében közkereseti társaságot alkotnak, egész vagyonukkal felelősek és beltagoknak (Complementäre) nevezetnek, és vannak olyanok, a kik csak betétük erejéig vállalnak felelősséget, ezeket kültagoknak (Commanditäre) nevezzük. Rendesen a beltagok vezetik az üzletet.

A részvénytársaságok (Actiengesellschaft) tagjai csak is a tulajdonukban levő részvények erejéig vállalnak felelősséget. Az ilyen társaságok rendesen olyan nagyobb szabású vállalatok folytatására alakulnak, a melyekre az egyesek tőkéje nem elegendő. Azok a tőkerészletek, a melyeket a részvényesek, részvényeik átvételekor befizetnek, képezik a részvénytőkét. A részvények vagy névre, vagy bemutatóra szólnak. A társaság vezetésére a részvényesek közgyűlésükben igazgatóságot választanak, a melynek működését a felügyelő bizottság ellenőrzi. Az elért nyereség egyenlő osztalékokban esik a részvényesek javára; a veszteség egyenlően terheli azokat. Az egész nyereség ritkán kerül teljesen elosztásra; esetleges veszteségek fede-

zésére tartalék alapot alkotnak az évi nyereség egy bizonyos hányadából. Az üzlet vezetésének módját, a részvényesek jogait és kötelezettségeit, a felügyelőbizottság és az igazgatóság ügykörét, a tartaléktőke képzését, a nyereség elosztását stb. a társaság alapszabályai írják körül.

A szövetkezet (Genossenschaft), azon célból alakul, hogy tagjai hitelét, keresetét vagy gazdálkodását közös üzletkezelés mellett emelje; épp ezért nem határozza meg előre tagjai számát, a mely szaporodhatik vagy fogyhat naponként. A társulat kötelezettségeiért a tagok kölcsönösen felelősek, gyakran nemcsak betétök erejéig, hanem egész vagyonukkal és egyetemlegesen. Bár a társaságba való be- vagy abból való kilépés mindenkoron megtörténhetik, a kilépő tag gyakran még egy bizonyos ideig felelős a szövetkezet kötelezettségeiért. Társasági szerződés írja mindig körül a szövetkezet ügyleteinek körét és a társulás célját. A szövetkezetek lehetnek: 1. előlegezési- és hitel-egyletek; 2. a nyersanyag közös beszerzésére, közös raktár tartására vagy közös termelésre alakult egyletek; 3. fogyasztási egyletek; 4. laképítő társaságok; 5. kölcsönös biztosító társaságok; 6. gazdasági és ipari hitelszövetkezetek.

A szövetkezet köteles cégét a kereskedelmi cégjegyzékbe bejegyeztetni; a bejegyzés és kihirdetés előtt nem tekintetik létezőnek.

A szövetkezet igazgatósága minden évnegyed végén a be- és kilépett tagokat, a felmondott üzletrészek számát, a törvényszéknél bejelenteni és minden év elején a tagoknak betűrendes névjegyzékét bemutatni tartozik.

HETEDIK FEJEZET.

Az árukereskedésről.

I.

Az árukereskedés fajtái.

A valóságos áruk és az azok közvetítésével foglalkozó kereskedések sokfélesége határtalan.

Az árukat azonban egész általánosságban fel szokás osztani nyersterményekre és ipar-

czikkekre. A nyerstermények közvetítésével foglalkoznak: a gabona-, bor-, gyapju-, mag-, tűzifa stb. kereskedések. Az iparczikkék közvetítésével foglalkoznak a posztó-, bútor-, nürnbergi-, rövidárú- stb. kereskedések. De ezen csoportosítás határain kívül az árukereskedésnek számtalan faja létezik. Főlemlítjük itt: a gyarmatárúkereskedést (czukor, kávé, rizs, kakaó, thea, fűszerek, pamut, déli gyümölcsök stb.); az anyagárúkereskedést (gyógyszerek készítésére alkalmas nyersanyagok, vagyis szerek stb.); élelmi czikkek kereskedését (hús, hal, főzelékek, húskivonatok stb.); a papirkereskedést, a könyv-, zenemű- és műkereskedést. Ez utóbbi lényegesen eltér a többi árukereskedésektől. Az a kiadó, a ki a szerzőtől művet vásárol és azt kinyomatja, nagykereskedőnek tekinthető a sortiment-könyvkereskedővel szemben, a ki kiskereskedő számba megy.

II.

A minőség és mennyiség jelzései.

Az árúk minőségének fokait a lehető legeltérőbb módokon szokás megjelölni. A legáltalánosabban azt mondják, hogy az árú első- másod- harmad-rangú (Prima (I) Secunda (II) Tertia (III) vagy közönséges (ordinär), közepes (mittel) finom (fein), nagyon finom (hochfein).

Az árúk minőségének jelzéseit rendes körülmények között a tőzsdék szokták megállapítani és pedig olyképpen, hogy összeállítanak két egymástól eltérő fajú mennyiség mértéket, a melyek az árúnak tulajdonságát, azaz egy bizonyos irányban való minőségét fejezik ki; az ilyen minőséggel bíró árút szokvány = usance-szerűnek nevezzük. Így pd. usance-szerűnek mondják a budapesti tőzsdén azokat a gabonafajokat, a melyek hektoliterenként (ürmérték) bizonyos számú kilogrammot (súlymérték) nyomnak. Ha a budapesti eladó azt mondja, hogy búzája 78 kgr. súlyú, a vevő azt érti, hogy 1 hl. 78 kgrot nyom. Ha az usance-búza 76 kgr., a szóban levő árú 2 kgmal jobb minőségű az usance-szerűnél.

A minőségi jelzések száma igen nagy. Leg-

inkább tűnik ez föl a czérnáknál, pamutoknál, szöveteknél, posztóknál és selyemárúknál, bár ezek jelzése is a föntebb elmondott alapelven épült föl; a fonal hosszását és súlyát állítják viszonyba. A szereplő egységek angol vagy francia mértékegységeket jelentenek.

Az árúk mennyiségét háromféleképpen szokás meghatározni, a szerint, a mint annak számát, a térfogatát vagy a súlyát akarjuk megjelölni. Azt az egységet, a melylyel ez a megjelölés történik, mértéknek nevezzük.

A legegyszerűbb mérték a darabmérték; pd.: 1 könyv = 24 ív (írásra való papir) = 25 ív (nyomtatásra való papir) a papirkereskedésben; a rövidárúkereskedésben használják a nagy tuczatot = 1200 db., nagy száz = 120 db., 1 gross = 12 tuczat à 12 db.

A térfogatmérték lehet:

1. hosszmérték, a melylyel valamely testnek hosszását és területet mérik;
2. területmérték, a melylyel megméri a test hosszását szélességével kapcsolatosan;
3. köbmérték, a melylyel a test hosszását, szélességét és magasságát, vagy pedig köbtartalmát mérik.

A hosszmérték képezi rendesen a többi térmértékek alapját, amennyiben ennek négyzetét használják a terület mérésére, köbét pedig a beltartalom nagyságának meghatározására.

A köbmérték vagy arra való, hogy valamely testnek köbtartalmát megmérjük, vagy pedig arra, hogy ürmérték formájában az árú mennyiségét határozzuk meg.

Az ürmértékek különfélék a szerint, a mint száraz (gabonaneműeket) vagy folyékony tárgyat kell megmérni.

Valamely testnek nehézségét súlyokkal mérjük. Kereskedelmi súlyoknak nevezzük azon súlyokat, a melyeket rendszerint a kereskedelmi forgalomban használnak. Vannak országok, a melyekben a gyógyszerészek, aranyművesek és ékszerkereskedők a kereskedelmi súlyoktól eltérő súlyokat használnak.

Azoknak a mértékeknek, a melyeket egy államban használnak teljesen egyenlő nagyságúaknak

kell lenniök. Ez okból használatba vételük előtt minden mértéket hitelesíteni kell. Ezt a hitelesítő hivatal (Aichungs-Amt) teljesíti, összehasonlítván a forgalomnak szánt mértékeket a mintamértékkel (étalon). A hitelesítés megtörténtét hivatalos bélyegzéssel jelölik meg.

A törvényesen elrendelt alapmértékek és ezek viszonya a mértékegységekhez képezik a mértérendszer-t.

A méterrendszer ez időszerint a legelterjedtebb mértékrendszer Európában. Ennek alapja a méter a mely egyenlő a föld éjszaki quadránsának 10 milliomodrészével. A méter, mint hosszegység képezi a terület-, köbtartalom-, és a súlymérésére szolgáló egység alapját, és fölfelé is lefelé is a tízes számrendszer alapján van beosztva.

A mértékegységnek fölfelé menő beosztását ezekkel a görög szókkal jelölik: deka (= 10) hekto (= 100), kilo (= 1000) és myria (= 10000); a lefelé menő beosztásra a következő latin szokat használják: deci (= $\frac{1}{10}$), centi (= $\frac{1}{100}$), milli (= $\frac{1}{1000}$). E jelzőket az illető mértékegységhez csatolják.

III.

A pénz.

A fémeket már a legrégibb idők óta használják árúk értékének megmérésére. A nemes fémek közül főképp az ezüst meg az arany bírnak azokkal a tulajdonságokkal (szép a fényük, szép a színük, tűz és levegő nem pusztítja meg a mivoltukat, olvadékonyak, oszthatók, tetszés szerint alakíthatók és ritkák), a melyek az értékek biztos mérésére megkivántatók. Természetes, hogy tulajdonságaik fölismerése után nemcsak értékmérő gyanánt, de csereeszközü is használták, a mire már azért is igen alkalmasak voltak, mert ritkaságuk miatt nagy értékre tettek szert, és mert jelentékeny benső értékük folytán kis mennyiségben is nagy mennyiségű más árút lehetett érettük becserélni. Ezeken kívül e két fém nincsen kitéve olyan rohamos árhullámozásnak, mint a minőnek más árúk vannak kitéve.

Ha a nemes fém egészen tiszta, azaz nincsen más fémmel vegyítve, finom-nak nevezzük. De ebben

az állapotában nem készítenek belőle sem pénzt, sem iparcikket, hanem rendesen vegyítik kevés mennyiségű más fémmel (rendesen rézzel), hogy erősebbé, ellenállásra képesebbé, (pénzek verésénél) nagygyá és formássá tehessék. A keverésnek ötvényezés (Legierung), magának a keveréknek ötvény a neve. Az aranyat többnyire rézzel keverik vörös ötvény — néha ezüsttel — fehér ötvény — az ezüstöt rendszerint rézzel ötvényezik. Ha az ezüstötvényben több a réz, mint az ezüst, billon a neve.

Az ötvény keverési viszonyát vagyis finomságát rendesen törttel fejezzük ki, a melynek nevezője az ötvény teljes súlyát, számlálója az ötvényben levő nemes fém színsúlyát jelenti. Pd. ha az ezüst ötvény $\frac{9}{10}$, ez azt jelenti, hogy 10 egység súlyú ötvényben 9 egység súlyú tiszta ezüst van. (Finomság = Színsúly/Teljessúly) Azokban az államokban, a melyek a méterrendszert használják, a fentebb mondott törtnek a nevezője ezer, azaz a finomságot ezredrészekben jelölik meg.

Valamely pénzdarab értékének a nagysága attól függ, hogy mennyi benne a nemes fém. Hogy azonban ne kelljen az egyes pénzdarabokat alkalmilag megmérni, azután pedig a finomságukat kiszámítani, jelést vertek mindenikre, a mely veret (Gepräge) a súlyt, a finomságot és az értéket mutatja. A verettel ellátott pénzdarabokat érméknek nevezzük; megkülönböztetjük az érméken az előlapot (Avers), a hátlapot (Revers) és a szél lapot (Rand). Az érem súlyát teljes súly-nak (Schrott) nevezzük, a benne foglalt nemes fém súlya a színsúly (Korn).

Az érmék vagy pénzül szolgálnak, vagy valamely nevezetesebb esemény emlékeül; azok a pénz, ezek az emlékérmék. Azon érmék, a melyek valamely államban törvényes fizetési eszközül szolgálnak, az állam folyópénzét (Kurantmünze) teszik. A csekélyebb értékű érméket váltópénzek (Scheidemünze) nevezzük. Azoknak az érméknek, a melyek a nemzetközi kereskedelem számára verettek, kereskedelmi érem (Handelsmünze) a nevök.

Hajdanta szélesebb körre volt kiterjesztve a pénzverés joga (Münzregal). Manapság ezt a jogot

az állam kincstára magának tartja fenn és a pénzverést vagy a maga intézeteiben végezi, vagy magán vállalkozókkal végezteti a maga számlájára és az általa kiadott törvények szerint. (Anglia, Holland).

Azt a pénznemet, illetőleg érmet, a melyet valamely államban állandó értékmérőül és törvényes fizetési eszközül használnak, ezen állam valutájának nevezzük. Vannak egyes és kettős valutával bíró országok, a szerint, a mint csak aranyból vagy csak ezüsből avagy aranyból és ezüsből vert érmek szolgálhatnak fizetési eszközül. Ha valamely államban kettős a valuta, a törvényhozásnak kell gondoskodnia annak az értékviszonynak a megállapításáról, a mely az arany és az ezüst között a pénzverés alapjául szolgál; és ugyancsak az államnak kell intézkednie az iránt, hogy a pénzverő intézetek a pénzverést, az állampénztárak pedig a pénz becserelését a törvényes értékarány szerint végezzék.

Pénzrendszer alatt értjük azokat a törvényes határozmányokat, a melyek a pénzül szolgáló fém súlyát, finomságát és éremegységét kiszabják.

Remediumnak (eltérés, Toleranz) nevezzük azt a határt, a meddig a pénz súlyában és finomságában hiányok előfordulhatnak a nélkül, hogy az pénz forgalomképességét elveszítené.

A jelenleg érvényben levő pénzrendszerek és a forgalomban levő nevezetesebb éremdarabok a legjelentősebb kereskedelmi államokban a következők.

Magyarország és Ausztria egyenlő szabályok szerint veretik értékpénzeiket és kölcsönösen elfogadják fizető eszközeiket. Az 1892. XVIII. tcz. szerint ez a szerződéses viszony 1910. év végeig van érvényben. Ezen törvény szerint a részben még most is használatban levő osztrák-érték helyébe a korona-érték lépett. Amanak alapegysége az osztrák ezüst forint, emennek alapegysége az aranykorona. Az ezüst forint 100 krajczárra oszlik; a korona 100 fillérre. Ezüst forintot, illetőleg az osztrák-érték pénzrendszeréhez tartozó pénzeket már nem vernek, de az ezüst forintot egy darabig még forgalomban tartják. Verték egy font = 500 gr. tiszta ezüsből és 55.55 gr. vörös rézből 45 ezüst forintot, a melynek 0.900 volt a

finomsága, vagyis van egy-egy ezüst forintban $11\frac{1}{11}$ gr. színezüst és $1\frac{2345}{345}$ gr. réz, úgy hogy egy ezüst forint teljes súlya $12\frac{345}{345}$ gr. Ausztriában vertek kétforintos és $\frac{1}{4}$ -forintos érméket is megfelelő ezüsttartalommal, a melyek mind a két államban korlátlanul használtattak törvényes pénzü. A korona-érték érmei közül 10 és 20 koronásokat bárki számára kivernek Bécsben és Körmöczbányán, és azokat mind az állampénztárainál, mind a magánforgalomban fizető eszköz gyanánt korláttalan mértékben elfogadják. Az 1 koronásokat ezüstdől, a 10 és 20 koronásokat aranyból verik. Ez utóbbiakat olyan ötvözetből, a melynek finomsága $0\frac{900}{900}$, vagyis 1000 gr. ötvözetben 100 gr. réz és 900 gr. színarany van. Egy kilogramm ilyen ötvözetből 2952 koronát vernek, vagyis $147\frac{6}{6}$ drb. 20 koronást, illetőleg $295\frac{2}{2}$ drb. 10-koronást. Egy kilogramm színaranyból kikerül 3280 korona vagyis 164 drb. 20-koronás és 328 drb. 10-koronás. A 20-koronás érme brutto súlya $6\frac{770}{770}$ gr. színarany tartalma $6\frac{098}{098}$ gr.; a 10-koronás brutto súlya $3\frac{388}{388}$ gr., színarany tartalma $3\frac{049}{049}$ gr. Az 1-koronás érmét ezüstdől verik. Magánemberek csak 50 koronát kötelesek ezüst egykoronásokban fizetés gyanánt elfogadni. Az ezüst egykoronásokat $0\frac{835}{835}$ finomságú ötvözetből verik; 1 kilogramm ötvözetből, a melyben 835 gr. a színezüst és 165 gr. a réz 200 drb. egykoronás ezüst érmét vernek úgy, hogy egy-egy érme brutto súlya 5 gramm. Vernek még nikkel érméket is, a melyeket a hitelezők 10 korona erejéig kötelesek elfogadni; vernek egy kilogramm tiszta nikkelből 250 drb. 20-fillérest; illetőleg 333 drb. 10-fillérest. A bronz-érméket 10 korona értékig kötelesek az állami pénztárak és 1 korona értékig magánosok fizetésül elfogadni. A bronz-érméket olyan ötvözetből verik, a melyeknek 100 részében van 95 rész réz, 4 rész ón és 1 rész horgany. Egy kilogramm ilyen ötvözetből vernek 300 drb. 2-fillérest, illetőleg 600 drb. 1-fillérest.

Fémről készült pénzeinken kívül nagy forgalmuk van az Osztrák-Magyar-Bank 10, 20, 200 és 2000 koronás bankjegyeinek, és immáron nemsokára teljesen bevont 5 forintos államjegyeknek. A bankjegyeknek ma még kényszer árfolyama van.

Még az osztrák-érték korából valók kereske-

delmi érmeink: a dukátok, 1 bécsi kölni márkából (233·87 gr.) 67 darabot vernek, finomságuk $71\frac{1}{2}$, és a 8 forintosok (20 francs), $77\frac{1}{2}$ drb. nyom egy vámfontot = 500 gr. finomság $0\cdot_{900}$.

Németországban aranyvalúta van. Egy pénzfönt (= 500 gr.) finom aranyból 1395 márkát vernek. Az érmeiket vörösrézzeel vegyítik, a finomság $0\cdot_{900}$. Éremegység a 20-márkás, a melynek értéke, föltéve, hogy arany és ezüst viszony = $1 : 15\frac{1}{2}$, 10 o. ért. forint.

Franciaországnak, továbbá Belgiumnak, Svájcznak, Görögországnak, Olaszországnak stb. a latin érem szövetség törvényei szerint kettős valútája van. Egy kilogramm $0\cdot_{900}$ finomságú aranyból 3100 frankot és egy kgr. $0\cdot_{900}$ finomságú ezüsből 200 frankot vernek. A két érem között az értékarány = $1 : 15\frac{1}{2}$. Az aranyéremegység a 20 franc (Napoleonsd'or), a mely a fentebbi értékarány szerint 8·10 o. é. frt. Az ezüst éremegység az 5 frank, a melyet magánszámlára immáron nem vernek, úgy hogy ez manapság váltópénzzé vált és az egész latinérme-szövetségnek arany valútája van.

Angolországnak arany valútája van. 40 troy-fönt $11\frac{1}{12}$ finom aranyból 1869 sovereignt (Livres sterling, fönt Lire) vernek. 1 sovereign = 10·21 o. é. frttal, ha az ezüst és arany értékaránya $1 : 15\frac{1}{2}$.

Oroszországban általános fizetési eszköz a papírrubel (kényszerárfolyammal), bár kimondott valútája az arany. Vernek pedig 81 orosz fönt $125\frac{1}{144}$ finomságú ezüsből 1600 rubelt (R^0) és 15 fönt finom aranyból 1024 fél-imperiált. Ez utóbbiakat vörösrézzeel vegyítik és finomságuk $11\frac{1}{12}$. A fél-imperial értéke 5 R^0 15 kopek. 1 ezüst rubel = 1·62 o. é. frttal; 1 fél-imperial (viszony $1 : 15\frac{1}{2}$) = 8·37 o. é. frt.

Az éjszakamerikai Egyesült Államokban arany valúta van. 1 troyfönt $0\cdot_{900}$ finomságú aranyból vernek $223\frac{11}{43}$ dollárt. A dollár felosztatik 100 centre. Éremegység az eagle à 10 dollár, 20·99 o. é. frt értékben, ha az értékarány = $1 : 15\frac{1}{2}$.

IV.

A pénz helyettesei.

a) *Papírpénz.*

A forgalom élénksége és az államok nagy szükségletei teremtték meg a papírpénzt, a mely nem-kamatozó, bemutatóra szóló kötvény és a tulajdonképpen való pénz helyettesítésére szolgál. A papírpénz könnyebben szállítható, mint az arany vagy az ezüst, és óriási összegek könnyebben és gyorsan számíthatók föl vele, mint az ércpénzzel. Az állam által kibocsátott papírpénz az állam adóssága; hitelezők a polgárok.

Vannak államjegyek (Staatspapiergeld) és bankjegyek (Banknoten), a melyek épp úgy forognak mint az érmék és mindenki által szívesen fogadtatnak, amíg elvárható, hogy a pénzjegyek (kötvények) kibocsátói, be fogják azokat váltani ércpénzre. Az állam- és a bankjegyek az ércpénz képviselőjéül (helyettes) tekinthetők és tulajdonképpen nem szabadna másnak lenniök, mint értékjegyeknek, azaz olyan okiratoknak, a melyek által a kibocsátó azt a kötelezettséget vállalja magára, hogy a jegy névértékét a bemutatónak bármikor haladéktalanul ki fogja fizetni.

Szabályszerint senkise volna köteles a papírpénzt elfogadni, de az államok gyakorta kényszerárfolyammal látják el a kibocsátott jegyeket, sőt részesítik a kényszerárfolyam elsősegeiben azon magánbankok jegyeit is, a melyek az állammal szorosabb összeköttetésben vannak és segédkeznek pénzügyi műveleteinél. Ha több papírpénz forog, mint a mennyire szükség van, akkor ennek értéke az ércpénzhez viszonyítva csökkenni fog (pari alatt fog állani); ellenkező esetben emelkedni is szokott értéke a mikor azt mondjuk, hogy pari fölött van. Eltekintve a kereslet és a kínálat viszonyától, a papírpénz értékét mindenk fölött az a bizalom batározza meg, a melyet a kibocsátó fizetőképessége és fizetésre való szándéka iránt táplálunk. Ha a papírpénz értéke csökken, a legfontosabb kereskedelmi áruk ára megfelelően emelkedik és megzavarodik az illető állam külforgalma, (kereskedelmi mérlege passiv lesz), mert az áruk árának természetes hullámozásán kívül a keres-

kedőnek számításba kell vennie azt a szeszélyesen változó árfolyamat is, a melylyel a belföldi fizetési eszköz a külföldi piaczkon bír.

Bankjegyeket csak is olyan bankok bocsáthatnak ki, a melyek erre a törvény megsabta joggal bírnak. A jegykibocsátó bankok joguk használásából oly módon húznak nyereséget, hogy leszámítolnak kereskedelmi váltókat és nagyobb szabású kölcsönöket adnak, a mi közben rendesen túllépik annak az érczkészletnek az értékét, a melyet jegyeik fedezetere pinczéikben összehalmoztak; ez által olyan hitelt élveznek, a mely után kamatot nem fizetnek. A jól igazgatott banknak nincs is éppen annyi érczéértékre szüksége, mint a mennyi jegye a forgalomban van; elegendő, ha mindig csak annyija van, amennyivel kielégítheti azok igényeit, a kik beváltásért folyamodnak. A kibocsátható bankjegyek és a fedezetül szolgáló érczkészlet viszonyát a fedezeti rendszer (Bedeckungssystem) szabályozza.

Az Osztrák-magyar bank bankjegyei ma még kényszerárfolyammal vannak felruházva.

Anglia nem adott ki papírpénzt, de az Angolbank bankjegyei kényszerárfolyammal bírnak magában a királyságban és Irhon, meg Ausztrália kivételével minden angol gyarmatban.

Németországban a jegykibocsátásra feljogosított bankok 100 márkán alól levő összegekről nem bocsáthatnak ki jegyeket, a melyeket szék- és mellékhelyeiken bemutatáskor be kell váltaniok. A birodalmi egység megalakulásakor bevonattak az egyes államok jegyei, a melyek helyébe a birodalmi jegyek kerültek.

b) Utalványok.

Követelését könnyen behajthatja minden hitelező olyan módon, hogy felszólítja adósát miszerint fizesse meg tartozását egy harmadiknak, a kit a pénz felvételére megnevezett. Az ilyen felszólítást rövidre fogalmazott levélalakba szoktuk foglalni és vagy annak küldjük el, a kit a fizetésre felszólítunk, vagy pedig annak a harmadiknak, a kinek követelésünket kiutaljuk. A kiutalásról szóló levélnek *utalvány* (Anweisung) a neve és ha annak küldjük, a ki fizetni tartozik ilyen az alakja:

Budapest, 1901. július 15.

Sárosi Gábor úrnak, Sopron.

Sziveskedjék e levelem vételét után Lenck Sámuel-nek, ott
4320.—, négyezerháromszázhusz koronát

kifizetni és a kifizetett összeget számlánk terhére róni.

Hiváló tisztelettel

Kalmár Pál.

 UTALVÁNY.

Azokat az utalványokat, melyeket a pénz felvevője mutat be az utalványozottnak az alább látható alakú kész nyomtatványra szokták rájegyezni.

Budapest, 1901. június 15-én.

Ért 4320 koronát.

Sárosi Gábor úr, Sopron, szíveskedjék ezen utalvány ellen,
emmel bemutatásakor Lendé Samuelt úrnak

négyezerháromszázhusz koronát

számlám terhére kifizetni.

Halmai József

Ezt azt utalványt K a l m á r P á l írja meg, azaz bocsátja ki, és kiutal benne Sárosi Gábor által kifizetendő 4320 koronát, a mely összeget Lenck Sámuelnek kell kifizetni, a mikor ő az utalványt bemutatja, illetőleg rendeli. Kalmárt kibocsátónak, Sárosit utalványozottnak Lenck Sámuel pedig rendelvényesnek nevezzük.

Azt mondtuk föntebb, hogy az az összeg, melynek kifizetését a rendelvényes javára kiutaljuk, a mi követelésünk. Az utalványozás által tehát — a fentebbi esetet tartva szem előtt — azt a megtakarítást tettük, hogy Sárosi nem küldi el tartozását nekünk (Kalmárnak), mi pedig nem küldjük a pénzt Lencknek, hanem Sárosi kifizeti Lencket és ez által két adósság egyszeres fizetéssel egyenlített ki.

De nem okvetlenül szükséges, hogy az utalványozott adósa legyen a kibocsátónak; lehetséges, hogy kettejük között olyanféle megegyezés van, hogy az utalványozott időközönként a kibocsátó javára ennek üzletbarátaitól fizetéseket hajt be, a melyek ellenében a kibocsátó még a behajtás előtt bocsát ki utalványokat, a melyekben a kifizetés idejét (a lejáratot) rendesen úgy állapítja meg, hogy erre az utalványozott már behajtotta a kibocsátó követeléseit. Ilyen esetekben a 40. oldalon látható utalványformákat használják, a melyek szintén készen kaphatók.

Lenck Sámuel ezt az utalványt másnak is átadhatja, mert az utalvány így szól „ úrnak vagy rendeletére“; viszont az új birtokos is át ruházhatja jogát másra és ez a jogát ruházás folytathatódik a lejáratig, a mikoron az utolsó birtokos bemutatja azt az utalványozottnak, hogy az összeget megkapja.

Ez a kifejezés „értékét árúkbán kaptam“ a Kalmár Pál és a Lenck Sámuel között fennforgó követelés eredetére utal. Ez a kitétel „tegye a számadásba tudósítás szerint“ Sárosinak szól, a kit Kalmár az utalvány kibocsátásáról annak rendjeszerint tudósított, és a kinek a szóban levő 4320 koronát eme levélben foglalt tudósítás szerint kell elkönyvelnie.

Ha az utalványozott az utalványt elfogadja, mint elfogadó kötelezettséget vállalt a kifizetésért.



UTALVÁNY.



Budapest, 1901. július 15-én.

É. 4320 Köt.

Folyó évi augusztus hó 15-én fizessem Ön ezen utalványom
ellen Lendk Sámuel úrnak vagy vendéltete

négyezerháromszázhusz forintát

Értékét átvétben kaptam és tegye számadásba tudósítás szerint.

J. cz. Sárosi Gyábor úrnak

Walmár Pál.

Sopronban.

Üzleti szempontból az utalványokat csak kisebb összegek behajtására és olyan üzletbarátokkal szemben szokják használni, a kik váltókötelezettség elvállalására képtelenek.

c) *Chequek.*

Látra szóló utalványokat nevezünk chequeknek, és kizárólag olyan összegek fölvételére valók, a melyek valamelyik bankháznál vannak elhelyezve.

Különös jelentőségre tettek szert a chequek azon idő óta, hogy a bankok nagy mértékben kifejtették a giró-üzletet. A ki valamelyes banknál készpénzt helyez el, kap egy cheque-könyvet, a melyben rendszeren 100 drb. folyószámozott olyan lap van, a minőt a következő oldalon levő minta mutat.

Szükség esetén kitépi a tulajdonos a könyv egyik lapját ott a hol a bank monogramma keresztül van pontozva, kitölti és átadja, mint utalványt a rendeltetésnek, a ki azt kifizetés végett az utalványozott banknál bemutatja. A chequenek azon részét, a mely a könyvben visszamarad *s z e l v é n y n e k* (juxte, souche) nevezzük és arra való, hogy ellenőrzés végett feljegyezzük rá az utalványozott összeget, a rendeltetés nevét és a kiállítás keltét.

A kinek a m. kir. póstatakarékpénztárnál van letéte, ezt szintén kiutalhaja chequekkel. E szándékát be kell jelentenie a takarékpénztárnál és ezzel kapcsolatban kérnie kell a chequeszámla megnyitását és a cheque-könyvecsken kívül befizetési lapokat. A befizetési lapok formája a 43-ik lapon látható.

E befizetési lapnak *s z e l v é n y*-része benn marad a számla tulajdonosának könyvecskéjében, a ki az Elismervény és Befizetési lap című részt elküldi kitöltetlenül adósának; ez tölti ki a szöveg követelménye szerint, és a fizetendő pénzösszeggel együtt átadja a községében levő póstahivatalnak. A postaalkalmazott szétválasztja az Elismervényt és a Befizetési lapot; amant a pénz átvétele után aláírja és a befizetőnek visszaadja, emez pedig eljut a póstatakarékpénztár igazgatóságához Budapestre, a hol azt a számlatulajdonos javára írják.

Nemcsak befizetési lapok, hanem közvetlen befizetések, pénzküldemények, póstautalványok stb. úton is kerülhet betétel a számlatulajdonos javára.

1248. sz.

Összeg

Kor. 435.—

Mövesi Gábor

rendelére

1901. július 31-én

MAGYAR M. I. B. IPARBANK.

Örössz. 6.

1248. sz.

Budapest, 1901. július 31-én

Fizessen a Magyar Sparbank

Mövesi Gábor úr rendére

 négyszázharminczöt koronál 

Pollák Terenz.

435 korona

Kifizetetik 9—3½ óra között.

Nyolcz napig érvényes.



ELISMERVÉNY

SZ.

SZ.
szelvény

18

a k fról

szóló

»Elismervény«
elküldetett:

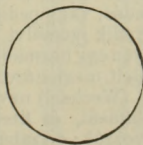
kor..... fillér azaz

kor.....*fillér*

betétről, mely mai napon a m. kir. postatakarék-
pénztárnál fennálló számú chequeszám-
lára befizettetett.

A chequeszámla tulajdonos neve és aláírása:

A postaalikalmazott aláírása:



..... sz.

Befizetési lap.

..... kor..... fillről,
mely összeget a
m. kir. postata-
karékpénztárnál
fennálló

számú cheque-
számla javára be-
fizettem.

Kelt

A befizető alá-
írása:

☐ A postaalikalma-
zott aláírása:

Ezen befizetési lap a
postaalikalmazott ál-
tal levágandó és a
napilapjegyéhez es-
telve a postatakarék-
pénztárnak bekül-
dendő.

MAGY. KIR. POSTATAKARÉKPÉNZTÁR.

Ha fizetéseket kell a számlatulajdonosnak teljesítenie, azt úgy eszközli, hogy kitép chequekönyvecskéjéből egy chequelapot, a melynek a következő alakja és szövege van. (Lásd a 45-ik lapot.)

Ezt a cheque-lapot a számlatulajdonos tölti ki és lemetszi a jobb szélén levő ellenőrzési számokból a fölöslegeseket. Az így elkészített chequet a póstatakarékpénztár igazgatósága vagy kifizeti a bemutatónak, vagy elküldi megnevezett személy részére ahhoz a közvetítő hivatalhoz, a melynek területén az lakik, vagy pedig elküldi az igazgatóság póstautalványnyala rendelvényesnek külföldre, vagy más számlatulajdonosnak javára írja (clearing), végül értékpapírt is vásárol a számlatulajdonosnak.

d) Pénztárjegyek.

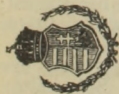
A pénztárjegyek (Cassascheine) olyan utalványok, a melyeket valamely pénzüintézet (gyakran az állam is) önmagára állít ki, és a melyek egyidejűleg bizonyítják, hogy a pénztári jegyet kibocsátó pénzüintézetnél bizonyos pénzösszeg gyümölcsözőleg helyeztetett el. Ha a pénztárjegy tulajdonosa pénzbetétét vissza akarja venni, a pénztárjegyet fölmondja. A fölmondási határidő a letét nagysága szerint növekszik.

e) Váltók.

Az olyan okirat, a melyben arra kötelezi magát az adós, vagy pedig felszólítása által arra kötelez egy második személyt, hogy bizonyos időben és bizonyos helyen egy harmadik személy javára, váltókötelezettség mellett, meghatározott összeg fizetését teljesítse: váltónak (Wechsel) nevezzük. A váltók forgalmát, alakját, kiállítását, és fizetését különös határozmányok szabályozzák; e szabályok összeségét nevezzük váltótörvénynek.

Az, a ki a váltót kibocsátja kibocsátó, intéző, (Trassant), az, a kinek javára a fizetés, illetőleg fizetésre való felszólítás történik rendelvényes (Remittent), — és azt, a kihez megbízás vagy a felszólítás címezett, intézvényszerzettnek nevezzük. (Trassat).

A váltó kibocsátója, az intéző, kezességet vállal a rendelvénnyel szemben a váltóösszeg pontos kifizetéseért és így a váltó nemcsak fizetési meg-



M. kir. póstatakarékpénztár.

Számlatulajdonos :

A chequeszámla-száma :

Kelt

Fizessen a m. k. póstatakarékpénztár Budapesten
ezen chequere

koronát

A kibocsátó aláírása :

JEGYZET: Ezen cheque kibocsátása napjától számítva 15 napig
érvényes. Már lejárt chequet a póstatakarékpénztár
nem fogad el.

MAGY. KIR. PÓSTATAKARÉKPÉNZTÁR.

Ezeres	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Százaz	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Tizes	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Egyes	1	2	3	4	5	6	7	8	9

hagyása, de egyúttal írott fizetési ígérete is a kibocsátónak, hogy azon esetben, ha az intézvényszerzett a fizetési felhívásnak eleget nem tesz, ő maga fogja a váltóösszeget a rendelvényszeresnek kifizetni. Ez már régebben is kereskedelmi szokás volt, a miből később törvény vált, amennyiben a váltószigor életbe lépése után, a kibocsátó vagy bárki más, a ki a váltóra írta nevét, kötelezetté lett, és a törvény által a fizetés teljesítésére volt kényszeríthető.

A kibocsátó önmagára is intézhet a kiállítás kelténél későbbben fizetendő váltót; az ilyen saját- vagy száraz-váltónak nevezzük, szemben az olyanval, a melyben egy harmadik személy az intézvényszerzett, és a melynek idegen-váltó a neve.

Csupán az kötelezheti le magát váltójogilag, a ki váltóképese, azaz, a kiben a törvény jelenlevőnek tudja azokat a föltételeket, a melyek alapján ellene váltókövetelés érvényesíthető. A magyar Váltótörvény (1876: XXVII. t. cz.) értelmében csak azok bírnak szenvedő váltóképességgel, a kik terhes szerződéseket jogérvényesen köthetnek. Németországban ezelőtt csak a kereskedők voltak váltóképesek.

A váltótörvények megkövetelik, hogy a jogérvényes váltó birjon azokkal a kellékekkel, a melyek az okiratot ezzé teszik, és a mely kellékek alapján jogérvényes váltókereset indítható.

Ilyen, részint a törvény, részint a szokás által szentesített kellékek a következők:

1. a kiállítás helye, éve, hónapja, napja;
2. a fizetés ideje;
3. a fizetési felhívás, megbízás vagy nyilatkozat;
4. annak kitétele a szövegben, hogy a fizetés váltó alapján teljesítendő;
5. annak kitétele, hogy a váltó egyetlen egy példányban állítatott-e ki, egyetlen (Solo-váltó), avagy több, de csak egyetlen váltót érő példánynak, a szóban levő hányadik másodlata (első-, másod-, harmad-váltó);
6. a rendelvényszer neve, illetőleg czége;
7. annak kijelentése, hogy a kibocsátó a váltóösszeg fizetését csupán a rendelvényszeresnek tartja-e fön, (de nem rendeletre) vagy megengedi, hogy az a váltóból eredő jogait másra is átruházhassa (vagy rendeletére);

8. a fizetendő pénzösszeg;

9. arról szóló nyilatkozat, hogy a kiállító a váltó értékét megkapta;

10. az intézvényezettnek adott felszólítás a váltó értékének elszámolása iránt;

11. annak kitétele, hogy az intézvényezett a váltó kiállításáról kapott-e vagy fog-e kapi tudósítást;

12. a kibocsátó aláírása;

13. az intézvényezett neve vagy czége;

14. a fizetés helye;

A mondott kellékek szerint kiállított idegen-váltó alakja és tartalma a következő lapon látható.

Az 5., 7., 9., 10., 11. pontok alatt felsorolt kellékeket a magyar Váltótörvény nem rendeli el; nélkülök a váltó érvényességén csorba nem esik.

A váltók bélyegkötelesek és többnyire minden állam maga gondoskodik róla, hogy bélyeggel ellátott váltók kerüljenek forgalomba. Azok a nagy czégek, a melyek magok készítettnek váltólapokat, a a bélyegzést külön eszközöltetik, és a bélyeg alá, vagy fölé oda nyomatják czégöket.

A saját vagy száraz-váltó nem készül a forgalom számára és nem egyéb, mint váltó formájába öltöztetett adóslevél.

Ha azt akarjuk, hogy a váltó a rendelvényes kezéből ne kerüljön ki, csak e két szót „nem rendeletére“ kell a váltó szövegébe, a rendelvényes neve mellé írni. A váltók továbbadása a hátlapra írt rövid nyilatkozat által történik. Azt a nyilatkozatot, a mely által a váltóbirtokos a váltó tulajdonjogát másra ruházza, forgatmány-nak nevezzük; azt a ki a váltót forgatmány útján forgalomba hozza, azaz forgatja, forgató-nak, a váltó új tulajdonosát forgatmányos-nak nevezzük. A forgató előzője a forgatmányos-nak, ez pedig annak követője.

A kibocsátó, a rendelvényes és a forgatók a váltót küldvénynek (Rimessa) is nevezik.

Recta-váltó-nak nevezzük azt a váltót, a melynek forgatását a kibocsátó ezzel a kifejezéssel „nem-rendeletre“ megtiltotta.

A sajátváltó mintája a 49-ik lapon van.

A váltó kifizetésének, illetőleg lejáratának napját a váltóban többféle módon is meg-

Budapest, 1901. július 23-án.

Ér 1756 koronát.

Jelző évi augusztus 23-án fizessen Ön ezen első-vállonát
fogva Hajagos Illés úrnak vagy rendeltére

Ögyezethétszázötvenhat koronát

Értelket árúknban vellem és tegye számadásba tudósítás szerint.

J. cz.

Malmosi Géza.

Földes Béla úrnak

Ösaban.

Malmosi Géza.

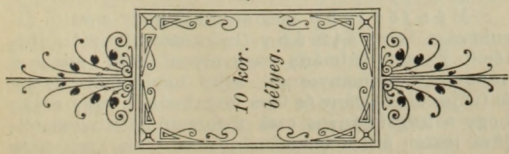
(Bélyeg)

Budapest, 1901. július 24-én. Ért 7500.— koronát.

Folyó évi szeptember hó 24. fizetek én ezen egyetlen-váltónál
fogva Schubert Henrik úrnak, de nem-zendelőtézé

Hétezerötszáz koronát

Értékül készpénzben vettem. Horváth Béla.
Magamnak.



határozhatjuk. Lehet, hogy az intézvényszerű akkor köteles a fizetésre, a mikor a váltót neki e célra bemutatják; ezek a váltók látra (Sicht) szólnak. Azokat a váltókat, a melyeket a bemutatást követő bizonyos idő múlva kell kifizetni, a lát utánra szólóknak nevezzük. A kelet-re szóló (Dato-Tagwechsel) váltóknak lejárata a naptár szerint megjelölt és a váltóban megnevezett hónapnak megjelölt napjára esik. A hó közepére (medio) szóló váltók 15-én fizetendőek; a hó végére (ultimo) szólók a hó utolsó napján. Vannak vásári váltók melyeket a vásár helyén és folyamán kell kifizetni, és pedig a vásár napján, ha az egy napig tart, a vásár utolsó napján, ha az egy napnál hosszabb de legfőleg 8 napig tart, és a vásár 8-ik napján, ha az 8 napnál is tovább tart.

Az intézvényszerű megbízhatja a kibocsátót, hogy olyan váltót intézvényszerűzen rá, a melyet nem lakóhelyén, hanem máshol fog kifizetni; az ilyen váltót telepítettnek (domiciliert) nevezzük. A telepest és a telepet a váltóban az intézvényszerű neve vagy czége alatt pontosan meg kell jelölni.

Saját-váltókat is szokás telepíteni; ezek többnyire rendeltetve szólnak. A vásári váltók legnagyobb része ilyen és a telep megjelölése a következő módon történik: „Magamnak. Fizetendő Pozsonyban, Erzsébet vásárkor.“

Ha az üzletbarátunk megbízása folytán és számlájára intézünk váltót egy harmadikra, ezt a körülményt a váltó külsején is feltüntetjük, amennyiben a megbízó nevének vagy czégének kezdőbetűit ahhoz a kitételhez függesztjük, a mely a tudósítás adását jelzi: „És tegye N. N. számlájára.“ Az ilyen váltónak bizományi váltó (Commissionstratte) a neve.

Már föntebb megtanultuk, hogy a váltó átruházása forgatmány (Indossament) útján történik. Ez a forgatmány vagy olyan, hogy általa a váltó a forgatmányosnak teljes tulajdonába megy át (teljes forgatmány és üres forgatmány), vagy olyan hogy a forgatmányos csak a forgató felhatalmazottjává leszen általa (engedmény) és csak arra nyer jogosultságot, hogy a váltó összegét fölvegye, vagy

elvégezzon más olyan váltójogi csekvényt, a mely a váltótulajdonos jogainak megőrzésére irányul.

A teljes forgatmány példája: „Helyettem N. N. úrnak vagy rendeletére.“ Ezt követi az átadás helyének és idejének följegyzése és az aláírás.

Az üres forgatmányban nincsen benne sem a forgatmányos neve, sem az átadás kelte; de a váltótulajdonos akkora üres helyet hagy a váltó hátlapján, amennyi a teljes forgatmányra szükséges, és aláírja a nevét.

Az e n g e d m é n y tartalma a következő: „Helyettem N. N. úrnak behajtásra.“

Ha a váltó hátlapja már tele van forgatmánynyal, és az utolsó tulajdonosnak nincs elegendő helye arra, hogy a forgatmányt ráír hassa, a váltó alakjával mindenben azonos lapot ragaszt a váltóra és folytatólag erre írja a forgatmány szövegét. A váltóhoz ragasztott ilyen lapnak t o l d a t (allonge) a neve. A toldat előlapjára a váltószövegét szokás folytatólagosan ráírni.

A miként a kibocsátó váltójogilag felelős a rendelvényesnek és minden későbbi váltótulajdonosnak azért, hogy az intézvényes a váltó értékét pontosan ki fogja fizetni, azonképpen kötelezett ugyanennek a bekövetkeztéért minden forgató a forgatmányosnak és még tovább minden követőjének. Ha azonban a forgató forgatmányához ilyen megjegyzést csatolt „szavatosság nélkül“ vagy „kötelezettség nélkül“, a forgatmány alapján váltójogi kötelezettség nem terheli.

Ha a kibocsátó a váltó intézvényezésekor a váltó tulajdonosa iránt még nem intézkedett, azaz még senkije sincs, a kit mint rendelvénnyest megnevezhetne, a váltót s a j á t r e n d e l e t é r e állítja ki. Később, ha küldvényezi, ellátja forgatmányával, a mi által kibocsátó és forgató lesz egy személyben. Saját rendeletre szóló váltó mintáját többféle forgatmánynyal mutatja a következő lapokon közölt minta.

A váltó birtokosa fel van j o g o s í t v a, elfogadás végett a váltót a lejárati ideje előtt bármikor bemutatni az intézvényezettnek, a ki csak az elfogadás megtörténte után válik kötelezetté. (Elfogadás végett való bemutatás.) Az elfogadás állhat erre vonatkozó nyilatkozatból, de elegendő, ha az intézvényezett minden hozzáadás nélkül a váltó előlapjára írja nevét.

Józsony, 1901. augusztus 1-én.

Ér 2450 koronát.

Rekeltől számított 3 hó múlva fizessen Ön ezen első-
vállonál fogva nekem vagy vendélemtre

kétezernégszázötben koronát

Értéke közöltünk.

Tegye számításba tudósítás szerint.

J. cz. Máton Trigyes úrnak,

Ladányi Gedeon

Itatvanban.

elfogadom: Máton Trigyes.

(Bélyeg.)

*Helyettem Koller Gyula úrnak vagy
rendeletére.*

Pozsany, 1899. szeptember 1-én

Ladányi Gedeon.

*Helyettem Sörös Gábor úr rendeletére.
Értékét vettem.*

Budapest, 1899. szeptember 18.

Koller Gyula.

Sörös Gábor.

*Helyettem Hermann Győző úrnak vagy
rendeletére. Értékét elszámoltuk.*

Debreczen, 1899. október 3-án.

Verő Pál.

Helyettem

Verő Pál.

*Helyettünk Barna Tivadar úrnak vagy
rendeletére. Értékét készpénzben vettük.*

Orad, 1899. október 10-én.

Faragó Gábor & Társa.

*Helyettem behajtás végett a Hatvani Kereske-
delmi- és Ártbanknak.*

Temesvár, 1899. október 28-án.

Barna Tivadar.

Értéket vettük.

Hatvan, 1899. november 1-én.

Hatvani Keresked.- és Sparbank

ppa. Weiss J. ppa. Farkas.

Azon intézvényszerzett, a ki a váltót elfogadta, az elfogadás által, a váltóösszeg kifizetéseért a kibocsátónak is felelős.

A váltó lejáratára napján köteles a váltóbirtokos visszakereseti jogának megóvása érdekében a váltót kifizetés végett az intézvényszerzettnek bemutatni. (Fizetés végett való bemutatás).

A bemutatást a rendes üzleti órák alatt az intézvényszerzett üzleti helyiségében, ennek hiányában lakásában kell foganatosítani. Ha a lejárat idő vasár- vagy ünnepnapokra esik, a bemutatás a következő hétköznapon eszközölendő.

A váltóösszeg fölvétele ellen kiszolgáltatandó a váltó. Külföldi pénzüsszegre szóló váltónál csak akkor teljesítendő a fizetés külföldi pénzben, ha az a váltóban e szóval „valóságban“ vagy ehhez hasonló kifejezéssel határozottan ki van kötve.

A fizető követelheti, hogy a váltóbirtokos a kapott összeget nyugtázza. A nyugtázás e néhány szóval történik a váltó hátlapján: „Megkaptam N. N.“ vagy „Pour acquit N. N.“

A ki olyan váltót akar behajtani, a mely más városban fizetendő, mint a melyben az illető váltóbirtokos lakik, elküldi azt lejárat előtt, behajtás végett, valamelyik üzletbarátjának. Annak, a ki váltót kap behajtás végett, kereskedői szokás szerint, tulajdon felelőssége mellett mindent el kell követnie, hogy az intézvényszerzettől a lejárat napján a váltóértékét megkapja, illetőleg, hogy a visszakereseti jogot biztosítsa. Nem vét a visszakereseti jog biztosítása ellen az, a ki az ó v á s t (Protest) a fizetési napra következő második köznapon véteti föl. Az ó v á s - l e v é l olyan írott bizonyíték, a melyet a törvény által erre feljogosított egyén szerkeszt — közjegyző, járásbíró, járásbíróági jegyző stb. — és a melyben ez hivatalosan bizonyítja, hogy a váltóbirtokos mindent megtett, a mire előzőivel szemben,

vagy mint meghatalmazott megbízójával szemben, kötelezve van.

A kibocsátó, vagy gyakorta akármelyik utána következő váltótulajdonos, az intézkövényt követően még egy vagy több személyt jelöl meg, a ki az ő kedvéért, és természetesen az ő számlájára is, az elfogadást, esetleg a fizetést teljesíteni fogja. Az ilyen személyek tényleges közbelépését *k o z b e n j á r á s n a k* (Intervention) nevezik. Esetleges közbenjárásnak előre történt kijelölése *s z ü k s é g b e l i u t a l v á n y n a k* (Nothadresse), az önkéntes közbenjárás *n é v b e c s ü l é s n e k* (Ehren-Invention) nevezetik. A ki szükségből vagy névbecsülésből fogad el váltót, a rendes elfogadó kötelezettségeibe lép. Több váltótulajdonos is nevezhet meg egy és ugyanazon váltón névbecsülőt, sőt nem ritka eset, hogy többen neveznek meg egy céget névbecsülőnek. Ha több névbecsülő ajánl fizetést, ezek közül, elsőszó az illeti meg, a kinek fizetése által a legtöbb szabadulnak föl a kötelezettség alól. De senki sem járhat közbe addig, amíg az óváslevelet meg nem kapta.

Az a váltóbirtokos, a ki a váltó értékét nem kapta meg, az összesen kívül még a késedelmi kamatoknak és fölmerült költségeknek megtérítését is követelheti. És mivel a kibocsátó maga mindenik váltóbirtokosnak, és ezek mindnyájan követőknek felelősek, az utolsó birtokosnak követelése erejéig nemcsak mindegyik ellen külön-külön van visszakereseti joga, hanem érvényesítheti követelését közvetlen előzője vagy előzői közül bármelyik ellen. (Ugró visszakereset, *springender Regress*). A visszakereső rendesen elküldi a fizetés hiánya miatt fölvetett óvást a váltóval együtt valamelyik üzletbarátjának, a ki épp abban a városban lakik, a melyben az, a ki ellen visszakeresetét indítja, hogy követelését általa behajtsa; szokás az is, hogy az ovatolt váltó tulajdonosa újabb váltót (visszaváltót, *Ritratte*) intéz előzőjére; a visszaváltóban követelt összegről szóló számlát *v i s s z s z á m l á n a k* nevezik.

A mindenkori váltótulajdonos, mint hitelező megengedheti a váltóadósnek a fizetési határidő meghosszabbítását (*Prolongation*). A meghosszabbítás nem változtat a váltóból eredő kötelezettségeken, amennyiben a fizetés meghosszabbítása

által voltaképpen teljesen új váltókötelezettség, új váltó támad.

Ha a nem rendeletre szóló váltó elvész, a kárt vallott váltóbirtokos megkeresi az intézvényszerzettet, a ki kibocsátó is, hogy adjon új váltót, vagy hogy fizessen, ha a váltó lejáratára érkezett. Ha intézvényszerzett idegen váltó vész el, a kárt vallott váltóbirtokos az intézvényszerzettet erről mielőbb tudósítani fogja, nehogy ez a váltót illetéktelen bemutató javára elfogadja vagy kifizesse; ezután pedig megteend mindent, a mi a váltóval való visszaélést megakadályozhatja, vagyis a váltót megsemmisítteti a bíróság által.

Ha mis az a váltó, a melyiken valamelyik aláírás olyan egyén által van aláírva, a ki ezt az aláírást használni nincsen jogosítva. Ha m a s í t o t t az a váltó, a melyiknek aláírásai valódiak ugyan, de tartalmának valamelyik más részét jogtalanul megváltoztatták.

V.

Az árúk ára.

Az árúk értékét pénzzel mérjük föl.

A termelőre és a fogyasztóra nézve akkor lenne olcsó valamelyik árúnak az ára, ha a termelő fedezné vele a legesszzerűbb előállítási költségeket, a fogyasztó pedig a legszükségesebb üzleti költségeknél többet nem fizetne az előállítási költségekre.

Az ilyen árak azonban csak addig állhatnak fenn, ameddig a termelés és a fogyasztás arányai természetes viszonyokban vannak (csak a szükségset termelik) és a kereskedelmi forgalom korlátlan kiterjedését semmi sem akadályozza. Ha azonban (és ez a leggyakoribb eset) többet vagy kevesebbet termelnek, mint amennyire szükség van, vagy az állam (vám, adó) a szabad kereskedelemre korlátokat vet, az árak kisebb-nagyobb hullámlásnak vannak alávetve.

Gyakori az az eset is, hogy magának az érték-mérőnek (a pénznek) értéke is változik. Ha sok aranyat vagy ezüstöt termelnek (a californiai aranybányák fölfedezése alkalmával), avagy ha valamelyik állam eladja ezüstpénzkészletét, hogy ezentúl az aranyat alkalmazza fizetési eszközül, rendesen

tetemes árváltozások következnek be fölfelé vagy lefelé, pd. eddig 1 ezüst forintot fizettek 1 kgr. kávéért és a körülmények bármintemű változával az ezüst-pénz az aranyhoz viszonyítva értékéből 10⁰/₀-ot veszít, a külföldi kereskedőnek 1 kgr. kávénál fölmerült termelési és üzleti költségeit 1 ezüst forinttal nem lehet fölmérni; 1·11¹/₉ frtot kell majd érte fizetni, azaz az árú drágább lett. Megfordítva következik be a változás, ha a forgalomban levő pénz értéke emelkedik. (Mikor Németország aranyra változtatta valutáját. Olaszország újra megkezdte készfizetését, az árúk ára rohamosan alábbszállt. A korona érték behozatalával, mi is azt reméljük, hogy az árúk régi árai, a melyek az ezüstérték alapján állapítottak meg, megváltoznak).

Piaczi árnak vagy napi árnak (Tageskurs) mondjuk az árúk amaz árát, mely a kereskedelmi forgalomban (főképp a tőzsdéken) a kínálat és a kereslet folytán, illetőleg az eladók és a vevők kölcsönös versenységéből (az eladó, hogy mennél drágábban adjon el, a vevő, hogy mennél olcsóbban vegyen) származik. Néha meghaladja az árúk valóságos értékét, de néha ennél sokkal alább is süllyed. Mennél nagyobb és erősebb a vevők versenysége, annál rohamosabban emelkedik az árú ára, és viszont mennél nagyobb és erősebb az eladók versenysége, annál inkább esik az ár. Mert a versenység éppen abból áll, hogy megelőzzünk másokat a vásárlásban, illetőleg az eladásban, a mit egyrésről az ár emelkedése, másrésről pedig az ár csökkenése tesz lehetségessé.

A következő körülmények szoktak huzamosabb időközön keresztül tartó árváltozásokat okozni:

1. a rendesnél jobb vagy rosszabb termés; mert ez határozza meg a nép jövedelmének nagyságát és döntő igen sok árucikknek kelendőségére;

2. háborúk és politikai zavargások, a melyek az érdekelt államokban megakasztják a termelést, hogy okot adjanak egy másiknak erőlesebb termelő és kereskedelmi munkásságra;

3. nagyszabású üzérkedések, vagy erre irányuló vállalatok, a melyek az árakat vagy túlságosan fölhajtják, vagy mértéktelenül lenyomják és gyakorta az egész nemzet gazdaságát félszeg irányba terelik.

Az árúk árára határozó befolyással levő körül-

mények összeműködését nevezik konjunktúrának. Konjunktúrának mondják még különösen azoknak a tényezőknek a találkozását is, a melyek szokatlanul erős áremelkedést vagy áresökkenést okoznak; ezért beszélnek kedvező vagy kedvezőtlen konjunktúráról. A ki a konjunktúrákat arra használja föl, hogy tekintettel az áraknak jövőben várható alakulására, lehetőleg olcsón vásároljon vagy eladjon, az üzérkedik (speculiert).

VI.

Az adás-vevés módozatai.

A kereskedelmi forgalom, idők folyamán, olyan formákat juttatott érvényre, a melyeketa kereskedelmi ügyletek megkötésénél minden kereskedő követhet tartozik. A bizonyos törvényszerűség jellegét magukra öltött kereskedelmi szokásokat nevezzük kereskedelmi vagy üzleti szokásoknak (Usancen). Nagy részök törvénynyé is vált és benne vannak a kereskedelmi törvényben, a hol kimondatott az is, hogy amennyiben a kereskedelmi törvényben intézkedés nem foglaltatnék, a kereskedelmi szokások irányadók. A kereskedelmi szokásokat összegyűjtik gyakorta a tőzsdék; és amennyiben azokat irányadóknak jelentik ki mindazoknak, a kik a tőzsdén ügyleteket kötnek, a kiadott szokások különös jogerőre kapnak. A budapesti áru- és értéktőzsde is közreadta azokat a jogszokásokat, a melyek az ott kötött ügyleteket szabályozzák.

A legjelentékenyebb kereskedelmi szokások, a melyeknek egy része már törvénynyé is vált a következők:

A kereskedelmi ügyletek érvényességéhez nem szükséges azok írásba foglalása vagy egyéb alakyszerűség.

Ha valaki egy jelenlevőnek, akár eladásra akár vételre czélozó ajánlatot tesz, a másiknak ott nyomban kell nyilatkoznia, ha azonban egy távollevőnek írásban tesznek ajánlatot az ajánlattevőre csak akkor kötelező az ajánlat, ha az elfogadást vagy el nem fogadást póstafordulattal küldi meg az ajánlatot tevőnek.

Árfolyamjegyzékeknek, mustráknak vagy próbáknak elküldése nem kötelező ajánlat az elküldőre. Az ajánlat csak akkor kötelező, ha bizonyos sze-

mélylyel szemben, meghatározott minőségű és mennyiségű áru, meghatározott ár mellett történik. Aki leszállított áron ajánlja föl az árunak meghatározott mennyiségét, azt ajánlata csak az általa meghatározott időre kötelezi.

Ha meg van állapítva — akár szóban, akár írásban — a szállítandó áru faja és mennyisége, az eladás illetőleg a vétel érvényes; és azon esetben, ha az árra vonatkozólag nem történt meg egyezés, a legutolsó piaci árt értik rajta; ha pedig hiányos az áru minőségére illetőleg jóságára vonatkozó megállapodás, középminőségűt kell szállítani.

A ki megtekintésre vagy próbára ad árut, azzal a föltétellel adja, hogy a vevő bizonyos határidőn belül megtekinti vagy megvizsgálja és esetleg elfogadjaja; ennek megtörténte előtt az ügylet a vevőre nézve nem kötelező. De ha a vásárlás próba szerint kötött, az ügylet föltétlenül kötelező, természetesen azzal a kötelezettséggel, hogy az áru éppen olyan, mint a próba. vagy a mustra.

A vásárolt árut, ha egyéb kikötés nincsen, az eladó lakóhelyén kell átvenni és kifizetni.

Az átadás, a megmérés és a mérlegelés költségei az eladót terhelik, az átvétel és az esetleges szállítási költségek a vevő lakásáig a vevő terhére esnek.

Ha olyantól, a kivel rendes üzleti összeköttetésben állunk, vagy a ki nekünk árjegyzéket küldött, árukat rendelünk, megrendelésünk teljesítése kötelezővé válik, feltéve, hogy ha ez a megbízást nem utasította vissza azonnal. A megbízott köteles az árukat, a legutolsó piaci áron szállítva, gondosan becsomagolni, megbízható szállítmányosnak vagy fuvarosnak átadni, föltéve, hogy a megrendelő másképpen nem intézkedett.

Attól a perctől kezdve amikor a szállítmányos vagy fuvaros az árut átvette, minden kár vagy veszély, a mely az árut érte, a vevőt terheli.

Ha valaki próba vagy mustra szerint, vagy határozott minőség megjelöléssel vásárolt árukat, és azok nem felelnek meg sem a mustranak, sem a megjelölt minőségnek, avagy az áruk az elküldő hibája folytán megsérülve érkeznek meg, a vevő nem köteles azokat megtartani, hanem ha idejekorán tudósította az eladót, rendelkezésére bocsáthatja, amikor emennek kell a szállítási költ-

ségeket is viselni. Kötelessége azonban a vevőnek az eladó rendelkezéseig az árukat gondosan megőrizni.

Szokásban van, az ügylet fentartása érdekében, ilyen esetekben a vásárlási árból valamit elengedni és az engedményt *rabatt* czímén, vagy *bonificatió* név alatt elszámolni. *Rabatt*nak nevezik azt az engedményt is, (és ez a helyes), a melyet a gyáros enged a kereskedőnek, hogy ez áruival a versenyt kiállhassa. Ezt a *rabatt*ot már a számla kiállításakor vonják le a végösszezből.

Megezik az is, hogy a vevő nem emel ugyan határozott kifogást az áruk ellen, de nincsen azokkal teljesen megelégedve és a számla összegéből önkénytelen levon valamit; ezt a levonást, ha az eladó később jóváhagyja, *de cort* czímen számolják el. Ha az eladó ára több havi hitelre szól, a vevő pedig azonnal fizet, bizonyos engedményt kap, a mit *sconto*-nak, *cassa sconto*nak neveznek.

A becsomagolt állapotban eladásra bocsátott áruk-nál háromféle súlyt szokás megkülönböztetni; egyik a teljes súly (*brutto* vagy *sporco*), az egész csomag illetőleg teherdarab (*collo*) súlya, a másik a göngyöletnek a súlya (*hordó, bál, zsák, papir stb.*) a melyben az árut szállítani vagy elárúsítani szokás, ez a göngyöleg vagy burkolat súlya (*tara*); végül magának a tiszta árunak súlya, a tiszta-súly (*netto*), a melynek alapján a számlát is szerkesztik. Vannak áruk, a melyeknek egységi ára a brutto-súly szerint van megállapítva; ezeknél a netto-súly egyenlő a brutto-súllyal (*pd. rizsnél, lisztnél, a zsákot is lisztszámba kell megfizetni.*) A göngyöleg súlyát nem mindig szokták mérés útján meghatározni, hanem a tapasztalat érlelte szokásnak hódolva, a teljes súlynak egy bizonyos százalékát számítják föl a burkolat súlya fejében. Megkülönböztetnek tehát valódi tarát (*Reine-Netto-Tara*) és szokásos tarát (*Uso-Tara*) *pd. a kőolajnál 20%-ot* számítanak hordó súlyába.

A tarán kívül még a következő súlymegtéritéseket szokás felszámolni:

sopra-tarat, a rendellenes csomagolásért avagy az *uso-tara* pótlására;

pótsúlyt (*Gutgewicht*), a detail-eladásnál a gyakori mérlegelés (száradás, porlótás stb.) pótlására;

a *refactie*, előleges súlymegtérités azért a veszteségért, a mely az árukat útközben érheti;

a fusti súlymegtérítés a csomagban levő használhatatlan árúrészekért (pd. levél, szár stb.);

a leccage és a bezemschon, megtérítés azért a folyadékért, a mi kiszivárog, vagy a mi a hordóban bennragad.

Az elszállítás és az átvétel, illetőleg megrendelt áruk elküldése, rendesen az ügylet megkötése, vagy a megrendelés megérkezése után történik. De köttetnek adás-vevések azzal a föltétellel is, hogy a szállítás későbbben (hónapok multán, tavasszal, ősszel stb.) történjék; az ilyen ügyleteket szállítási ügyleteknek (Lieferungs-Termingeschäfte) nevezik. Üzérkedési ügyleteknek (Speculationsgeschäfte) akkor híjják, ha az ügyletkötésre a szállítás idejéig remélt árváltozások adnak okot. Még azzal a célzattal is szoktak üzérkedési ügyleteket kötni, hogy a szállítás idejének bekövetkeztekor az árut nem szállítják hanem csak azt a különbözetet fizetik meg, a mely a kikötött ár és a szállítás napján jegyzett ár között van. Ezeket a különbözeti ügyleteket, a melyek a szerencsejáték színezetével bírnak, a törvény legtöbb helyütt tiltja. Azzal a toldással is szokás az ilyen ügyleteket kötni, hogy a ki a szállítás előtt egy bizonyos díjat fizet, az ügylettől elállhat; ezeket az ügyleteket díj-ügyleteknek (Prämiengeschäfte) nevezik.

Ha a fizetésre vonatkozólag más egyéb nem köttetik ki, annak az áruk átvétele után kell megtörténnie. A kereskedelmi forgalom, a hitel kifejlődése és a nagy verseny okozták, hogy a gyárosok és nagykereskedők rendszerint hosszabb fizetési határidőt engednek. Természetes, hogy nem tehetik ezt ellenszolgáltatás nélkül, hanem az árakba már beleszámítják tőkéjüknek a megfelelő időre szóló kamatát, és ennek folytán áraik, időárak (Zeitpreis) oly módon vannak kalkulálva, hogy kamat veszteség nélkül engedhetnek 2—6 hónapi hitelt vevőiknek. A készfizető vevő, miként mondtuk cassa-scontot élvez.

VII.

Közvetítők.

A kereskedelmi forgalom folyton fejlődő élénksége és a legmesszebb határokig elmenő verseny azt okozták, hogy a kereskedő kénytelen árúinak

beszerzése vagy eladása végett közvetítők munkásságát igénybe venni. Ilyen közvetítők:

1. a bizománys (Commissionär), a kinek közvetítő munkásságára leginkább akkor szorul a kereskedő, a mikoron a levél útján való vásárlási vagy eladási ajánlatot nem használhatja, mert híjával van a közvetetlenségnek, (a nagy kávé és tea árverések) avagy olyan pillanatokat kell kilesnie, a melyek eladásra vagy vásárlásra a legkedvezőbbek lehetnek. De leginkább akkor vesszük igénybe a bizománys munkásságát, a mikoron a gyáros árúit olyan idegen piacokon is szeretné elárúsítani, a hol ő maga nem akar önálló raktárt nyitni. A bizománys fölmenti a megbízót az alól, hogy személyesen intézze a bevásárlásokat és eladásokat, hanem elvégezi azokat a maga czége alatt, saját üzleti összeköttetései alapján, esetleg a saját hitelének igénybe vételével épp úgy, mintha a tulajdon maga ügyleteit intézné.

E szolgálatokért fölszámít:

a) bizománysi díjat (Commission vagy Provision), a mely áruüzletekben rendesen 2 $\frac{1}{2}$ %. A bizománysban való bevásárlásoknál ezt a 2 $\frac{1}{2}$ %-ot a bevásárlási költségekkel szaporított számlaösszeg után számítják, — bizománysban való eladásoknál pedig a tulajdonképeni eladási összegből;

b) a delcerdere (jótállási díj) legtöbbnyire az eladási összeg 1%-a, és akkor jár a bizománysnak, ha bizománysi árukat hitelbe is adott és ahitelezett összeg pontos megfizetéseért szavatosságot vállalt;

c) alkuszdíjat (Sensarie, Courtage) akkor számít föl a bizománys, ha az eladásnál, vagy a vásárlásnál ügynök közvetítését vette igénybe.

d) raktárbér, fekvési díj (Magasinage, Lagergebühr) akkor jár a bizománysnak, ha a megbízó részére vásárolt vagy attól eladásra kapott árukat egy ideig a saját vagy a más raktárában helyezte el. A raktárbér kapcsán szokás fölszámítani a biztosítási díjat is.

Fölszámít a bizománys ezeken kívül behozatali költséget (a hajótól vagy vasúttól a raktárig fizetett fuvarbér és a vámilleték) és elszállítási díjat (csomagolás, mérlegelés, kivitel a vasúthoz vagy hajóhoz stb.) Azokat az apróbb költségeket, a melyeket a bizománys póstadíj, sürgöny,

bélyeg stb. czímen követelhet a megbízótól, szintén a behozatali vagy elszállítási költségekhez adja, vagy pedig apró költségek czímen számolja el.

2. Az ü g y n ö k ö k (Agent) munkásságát akkor veszi igénybe a kereskedő, ha arra van szüksége, hogy bizonyos árúkra vevőket vagy eladókat keressen. Az ügynök helyettesítvén a kereskedőt, fölkeresi a vevőket és megköti velök megbízója nevében és számlájára az ügyletet. Az ügynökök működését különösen akkor szokták igénybe venni, ha a mustrák bemutatása és személyes rábeszélés válik szükségessé a verseny legyőzése érdekében. Az ügynöknek csak akkor van pénzelszámolással is dolga, ha megbízója a pénzbehajtással is megbízta.

3. A s z á l l í t ó k (Spediteure) munkásságát főleg akkor veszik igénybe a kereskedők, ha a küldött árúknak útközben közlekedési alkalmatosságot kell cserélniök pd. hajón, vasúton és kocsin kell szállíttatniok; bár más okok is — kereskedelmi forgalom, a forgalmi eszközök rohamos fejlődése és a munkamegosztás — hasznos és szükséges társává tették kereskedőnek a szállítót, a ki tőle a szállítással járó minden gondot, a fel-le- és átrakást, a raktározás, az elvámolás munkáját csekély díjért átveszi, kikutatja a legolcsóbb szállítási útiirányt, esetleg szerződésre lép valamelyik szállítóintézettel és olcsóbb tételeket eszközöl ki. Ez utóbbi elérését czélozzák azok az á r ú g y ü j t ő k (Sammelladungsplätze), a melyek annak az elsőségnek kizsákmányolására törnek, a melyet a közlekedési vállalatok biztosítanak kocsirakmányoknak a darabonként feladott szállítmánynyal szemben.

NYOLCZADIK FEJEZET.

Bankügyletek.

I.

A bankok és ügyleteik fajai.

A bankok a hitel közvetítésével foglalkoznak, és a pénzforgalmat könnyítik meg. E végből összegyűjtik a heverő tőkét, hogy szétozthassák, azokon a helyeken, a hol a pénz szükségben van. Működési helyük tehát a pénzpiacz, a hol a tőkék keresése és kínálata találkozik egymással; legnevezetesebb árú-

czikkük pedig a hitel, a melyet előlegek, vagy kölcsönök alakjában adnak értékpapírok, árúk, ingatlanok és váltók ellen.

A hitel vagy kölcsönnyújtás legismertebb módjai ezek:

a) bizományban való bevásárlása vagy eladása tőzsdei értékeknek és ugyanezeknek elfogadása zálogba;

b) a váltóleszámitolás, a mely által a kereskedő értékesíteti a később lejáró váltókat, bizonyos kamatot (diskontot) fizetvén a váltó eladása napjától lejáráta napjáig;

c) lejáró váltók, utalványok, kamat-szelvények stb. behajtása akár a bel-, akár a külföldön;

d) az átírás (Giro-üzlet), a melylyel kiegyenlítik kereskedők tartozásait és követeléseit;

e) a pénzbetét, a melyekről a betevőnek kötvényeket vagy betéti könyvecskéket adnak és kamatot fizetnek;

f) a bankjegykibocsátás, a mely által szaporítják a forgalomban lévő pénzt, kibocsátván arany vagy ezüst tulajdonuk erejéig vagy annak hányszorosáig bankjegyeket, a melyeknek mivoltát és forgalmát a törvény szabályozza;

g) a zálogüzlet, a melyet leginkább csak értékpapírokra vagy arany- és ezüstárúkra szorítanak (lombardüzletnek is hívják);

h) a jelzálogüzletet kizárólag egyes intézetek, mint jelzáloghitelbankok és földhitelintézetek szorgalmazzák, kölcsönt nyújtván ingatlan javakra, hosszú időre és jelképileg, a telekkönyvben veszik a kölcsön alapját zálogba;

i) a folyószámlaüzlet kapcsán a bank az egyes félnek számlát nyit, tőle vagy részére elfogad betéteket és fizetéseket és teljesít részére vagy számára ilyeneket;

j) az értékpapírüzlet, a mely czímmel jelölik mindazokat az ügyleteket, a melyek a képzleti árúkkal kötöttek; ilyenek a többek között az államok, községek és részvénytársaságok kötvényei és a részvények. Az államkötvényei az állam adósságáról kiállított adóslevelek; hitelező a mindenkori birtokos. A részvények olyan tőkehányadról kiállított részjegyek, a melynek erejéig a birtokos valamely vállalatnak részese.

II.

Az értékpapírüzlet.

Az értékpapírüzlet legkeresettebb árúit az állampapírok képezik, mert velök rendszerint meghatározott kamat élvezése van összekötve; egyben legalmasabbak tőkeelhelyezésekre, óvadékok adására ezenkívül az üzérkedésnek is kedvelt tárgyai, mert ingadozó árfolyamuk sokszor busás nyereséget hajt.

Az állampapírok egyik legnevezetesebb tulajdonsága az is, hogy az állam, mint adós magának tartja fönn a felmondás jogát, és ha a hitelező tőkéjét máshol akarja értékesíteni, kénytelen értékpapirosát eladni.

Az állampapírok az állam adósságainak természete szerint kétfélék: vagy olyanok, a melyek az állam állandó adósságát képezik, és kamataikról vagy időleges törlesztésükről az állam évenként gondoskodik költségtérítésében (budget), vagy olyanok, a melyek az állam lebegő adósságát képezik és tulajdonképpen nem egyebek, mint az államnak biztosra vehető bevétele fejében kölcsön vett előlegei.

Az állam legtöbbnyire bankok és bankárok közvetítésével veszi föl adósságát és ritkábban fordul közvetlenül a nagy közönséghez, hogy az nyilvános aláírások útján vásárolja meg tőle az eladásra bocsátott kötvényeket. És a körülmények természete szerint vagy megkapja az állam a kibocsátandó kötvények egész névértékét (pari értéket pd. 100 koronát) vagy ennél valamivel kevesebbet kap (pari alatt levő értéket pd. 97½ koronát), de azért kötelezi magát az egész névérték visszafizetésére.

A visszafizetés biztosítására mélyre menő számítások alapján törlesztési alapokat szerveznek, a melyekből a kamatokat és törlesztési hányadot fizetik. Ha tervszerű visszafizetésről már eleve nem gondoskodott az állam, de idők múltán anyagi helyzete megengedi és a papírok árfolyama alacsony, az állam visszavásároltatja azokat és így en csökkenti adósságát. Ha az utóbbit nem teheti, de hitele kedvező, oly módon csökkenti az állam terheit, hogy a nagy kamattal járó papírokat kicseréli — konvertálja — olyanok ellen, a melyek csekélyebb kamatot hajtanak.

A sorsjegyek kölcsönök a tőke visszafizetése mellett még nyereményre is adnak jogos reményt, a mely nyeremények azonban nem terbelik az állampénztárt, mert a törlesztési alap oly módon készült, hogy a hitelezőknek vagy semmi vagy csak igen esekély kamat jár és a megtakarított kamatfölösleget nyeremények képzésére fordították.

A járadék-kötvények, az állampapírok legnevezetesebbjei, vagy látszólag vagy tényleg sohasem fizettetnek vissza.

A kincstári utalványok (sóbányajegyek) 3—12 óra szóló váltókés lejáratkor vagy beváltatnak, vagy ujjakkal cseréltetnek ki.

KILENCZEDIK FEJEZET.

Kereskedelmi intézmények.

I.

Vásárok és búcsúk.

A vásárok és búcsúk napokig vagy hetekig szakadatlanul tartó piacok, a melyeket hol kisebb, hol nagyobb községekben évenként előre meghatározott időben tartanak, alkalmat nyújtván a legtávolabb lakó kereskedőnek is, hogy ott megjelenhessék és nagyobb szabású üzleteket köthessen.

A vásárok és búcsúk tartása régente kiváló jövedelmező jogot képezett és nagyságuk szerint feloszlottak a tulajdonképeni búcsúhétre és a fizetés hetére; a fizetésre szánt héten kellett a vásári váltókat törleszteni.

A vásárokat és búcsúkat a kereskedelmi forgalom fejlődése és a forgalmi eszközök óriási lendülete megfosztotta ma már jelentőségüktől (híresek voltak a pesti, debreczeni, pozsonyi, temesvári vásárok), és ma csak ott fontosak még, a hol vagy az áru megtekintése nagyon fontos, vagy a hol a vásárt csak a kölcsönös követelések kiegyenlítése kedvért tartják még meg (pd. a lipcsei könyvvásár).

II.

Árverések.

A nagyobb szabású áru-árveréseknek (Auctionen) az a célja, hogy összpontosítsák az ajánlatot és a keresletet. Amíg egyrésről ugyanis

nagymennyiségű árú érkezését várják, addig más-résről a bizományosokat, ügynököket és alkuszokat és ezek útján a kereskedőket ideje korán figyelmeztetik az árverésre kerülő árúk minőségéről és mennyiségéről, úgy, hogy az árverésnél vevő és eladó rendszeren elegendő számmal találkozik.

Az első legnevezetesebb aukciókat a holland-keletindiai kereskedelmi társulat rendezte Rotterdamban és Amsterdamban, cukor, kávé, fűszer és indigó elárverezésére. Később, és ma is, az angol aukciók vannak nagy befolyással az illető árúcikknek legközelebbi áralakulására.

III.

Szabad kikötők és közraktárak.

Egyes kikötővárosokba a hajózási forgalom könnyítése érdekében, az árúk vámmentesen hozhatók be és csak akkor esnek elvámolás alá, mikor a város területéről az ország belsejébe szállítatnak. Az ilyen városokat szabad kikötőknek vagy vámkölzeteknek nevezzük.

A vámmentes behozatal magára a kikötőre vagy egyes, felügyelet alatt álló raktárakra is szorítkozik, úgy hogy a vám csak akkor fizetendő, ha az árú a kikötőből vagy raktárból az ország területére vitetik, de elmarad, ha az árú ismét külföldre kerül; az ilyen, felügyelet alatt álló raktárakat hívják szabadraktáraknak, közraktáraknak.

IV.

Tőzsdék.

Azokat a helyeket, a hol a kereskedők, bankárok, ügynökök stb. a nap bizonyos órájában összegyűlnek, hogy ügyleteiket lebonyolítsák, tőzsdéknek nevezik; de így nevezik magát az összejövetelt is. Ez a hely az, a hol az ügynökökkel valóságos munkakörükben találkozunk, mert ők azok, a kik a tőzsdén adás-vétel tárgyát képező árúkról a legbiztosabb útbaigazításokat adhatják, a miért is ők vannak megbízva a hivatalos tőzsdetudósítások és árjegyzékek szerkesztésével.

A tőzsdei ügyletek forgalmát a tőzsdei rendszabályok határozzák meg. A tőzsdebiztos ellenőrzi a kormány részéről a tőzsde egész működését.

dését, a melyet a tőzsde-tanács igazgat. A tőzsdén kötött ügyletekből származott peres ügyekben a tőzsde választott bírósága ítélkezik.

A tőzsdei forgalom tárgyát vagy nem valóságos áruk (pénzek, váltók, értékpapírok), vagy valóságos áruk képezik. A nem valóságos árukkal az értéktőzsdén (Effekten-Börsen) a valóságos árukkal az áru-tőzsdén (Waren-Börsen) üzérkednek.

V.

Kereskedelmi- és iparkamarák.

A kereskedelmi- és iparkamarák a kereskedők és iparosok kebeléből, választás útján, keletkezett testületek, a melyek arra vannak hivatva, hogy kereskedelmi és ipari ügyekben ellássák a kormányt tanácsaikkal, ahhoz indítványokat terjeszsenek és nyilvántartsák a kamara területének kereskedelmi és ipari mozgalmát és fejlődését. Ez utóbbiakról évenként jelentést küldenek a kereskedelmi miniszternek.

Magyarországon jelenleg húsz kereskedelmi kamara működik. A kamarák élén elnökök állnak; az irodai teendőket a titkár végezi. A tagok lehetnek: bel-, kül- és levelező tagok. A kamara költségeinek fedezésére a kamarai kerület minden kereskedőjére és iparosára, a ki választási joggal bír, adó van kivetve.

VI.

A kormány és a kereskedelem.

A kereskedelem ügyeinek gondozását külön minisztérium, a kereskedelmi minisztérium végzi, a melynek élén a kereskedelmi miniszter áll. Idegen országokban a kereskedelmi konzulok gondoskodnak saját államuk polgárainak kereskedelmi érdekeiről, és látják el azokat tanácsokkal. Keleti kereskedelmi összeköttetéseink óvása érdekében a kormány Budapesten külön tudakozó irodát állított föl, a hol gyors és megbízható értesítést kaphatni a Keleten lakó kereskedelmi czégek hitelképességéről, a keleti kereskedelmi piaczok állásáról, és a tarifa ügyekről.

TARTALOM.

Első fejezet.

A kereskedelem történeti fejlődésének vázlata	3
I. Az ókor kereskedelme	3
II. A középkor kereskedelme	4
III. Az ujkor kereskedelme	6
IV. A legujabbkor kereskedelme	11

Második fejezet.

A kereskedelem fogalma és felosztása	14
--	----

Harmadik fejezet.

Az állam befolyása a kereskedelemre és az árúk forgalmára	16
---	----

Negyedik fejezet.

A kereskedelmi ügyletekről	18
--------------------------------------	----

Ötödik fejezet.

A kereskedelmi könyvekről	20
-------------------------------------	----

Hatodik fejezet.

A kereskedés alanyairól	21
I. Kereskedőkről általában	21
II. Kereskedelmi czégek	22
III. Czégvezetők, keresk. meghatalmazottak és segédszemélyzet	24
IV. Kereskedelmi társaságok	25

Hetedik fejezet.

Az árúkereskedéséről	27
I. Az árúkereskedés fajtái	27
II. A minőség és mennyiség jelzései	28

III. A pénz	30
IV. A pénz helyettesei	35
a) Papírpénz	35
b) Utalványok	36
c) Chequek	41
d) Pénztári jegyek	44
e) Váltók	44
V. Az áruk ára	56
VI. Az adás-vevés módozatai	58
VII. Közvetítők	62

Nyolczadik fejezet.

Bankügyletek	64
I. A bankok és ügyleteik fajtái	64
II. Az értékpapíruzlet	65

Kilenczedik fejezet.

Kereskedelmi intézmények	66
I. Vásárok és búcsúk	66
II. Árverések	67
III. Szabad kikötők és közraktárak	67
IV. Tőzsdék	68
V. Kereskedelmi- és iparkamarák	68
VI. A kormány és a kereskedelem	69

Stampfel Károly kiadásában Pozsonyban

megjelent és tőle, valamint minden hazai könyvárustól
megszerezhető a

Tudományos zseb-könyvtár.

Minden egyes füzet ára: 60 fillér. = 30 kr.

1. Földrajzi és statisztikai tabellák. Összeállította Hickmann A. és Péter J.
2. Arithmetikai és algebrai példatár. Irta D. Lévy E.
3. Kis latin nyelvtan. Irta Dr. Schmidt Márton.
4. Magyar irodalomtörténet. Irta Gaal Mózes.
5. Görög nyelvtan. Irta Dr. Schmidt Márton.
6. Francia nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
7. Angol nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
8. Római jog. I. Institutiók. Irta Dr. Bozóky Alajos.
9. Római jog. II. Pandekták. Irta Dr. Bozóky Alajos.
10. Egyházjog. (Kathol.) Irta Dr. Bozóky Alajos.
11. Magyar nyelvtan. Irta Gaal Mózes.
12. Magyar stilisztika. Irta Gaal Mózes.
13. Magyar retorika. Irta Gaal Mózes.
14. A sík trigonometriája. Irta Dr. Lévy Ede.
15. Római régiségek. Irta Dr. Schmidt Márton.
16. Magyarok oknyomozó története. Irta Cseh Lajos.
17. Kereskedelem története. Irta Dr. Stirling Sándor.
- 13—20. Egyetemes irodalomtörténet. Irta Hamvas József.
21. Nemzetközi jog. Irta Dr. Gratz Gusztáv.
22. Magyar poétika. Irta Gaal Mózes.
23. Planimétria példatárral. Irta Dr. Lévy Ede.
24. A római nemz. irod. tört. Irta Márton Jenő.
25. Német nyelvtan. Irta Albrecht János.
26. Oszmán-török nyelvtan. Irta Dr. Pröhle Vilmos.
- 27—30. Árúisme-lexikon. Irta Dr. Koós Gábor.
- 31—34. Magyar magánjog. Irta Dr. Katona Mór.
35. Számtan. Irta Dr. Lévy Ede.
36. Logarithmustáblák. Összeállította Polikeit Károly.
- 37—38. Magyarország őskora. Irta Darnay Kálmán.
- 39—40. Magyar büntetőjog. Irta Dr. Atzél Béla.
- 41—42. Bünvádi perrendtartás. Irta Dr. Atzél Béla.
43. Kis növénygyűjtő. Összeállította Cserey Adolf.
44. Algebra. Irta Dr. Lévy Ede.
45. A magyar helyesírás törvényei. Irta Gaal Mózes.
46. Ábrázolástan. I. füzet. Irta Dr. Kolbai Arnold.
47. Ábrázolástan. II. füzet. Rajzok az ábrázolástanhoz.
- 48—49. Növényhatározó. Irta Cserey Adolf.
50. Stereometria. Irta Dr. Lévy Ede.
51. Világtörténelem. I. rész. 0 kor. Irta Cseh Lajos.
- 52—53. Stilisme. Irta Boros Rudolf.
54. Levelező gyorsírás. Irta Bódogh János.
55. Magyar közigazgatási jog. Irta Dr. Falcsik Dezső.
56. Alkotmányi politika. Irta Dr. Gratz Gusztáv.
- 57.—57a. Magyar pénzügyi jog vázlata. Irta Dr. Bartha Béla.
58. Általános földrajz. Irta Hegedűs István.
59. Ethika. Irta Dr. Somló Bódogh.
60. Ásványhatározó. Irta Cserey Adolf.

61. Zeneműszótár. Irta Goll János.
62. A görög irod. tört. Irta Márton Jenő.
- 63—64. A zománcz. Irta Mihalik József.
65. Vita-gyorsírás. Irta Bódogh János.
66. A magyar váltójog. Irta Dr. Berényi Pál.
67. Világtörténelem. II. rész. Közép kor. Irta Cseh Lajos.
- 68—69. A rajzolás vezérfonala. Irta Boros Rudolf.
- 70—72. Mythologia. Irta Dr. Losonczy Lajos.
73. Általános zenetan. Irta Goll János.
74. Államszámviteltan. Irta Dr. Berényi Pál.
75. Jogbölcsélet. Irta Dr. Somló Bódog.
76. Rovargyűjtő. Irta Dr. Cserey Adolf.
77. Szervetlen kémia. Irta Dr. Schwicker Alfréd.
78. Mechanika. Irta Dr. Lévy Ede.
79. Szociológia. Irta Dr. Somló Bódog.
80. Logika. Irta Dr. Schmidt Márton.
81. Akusztika. Optika. Hőtan. Irta Dr. Lévy Ede.
82. Árúüzleti szokások. Irta Matavovszky Béla.
83. A németirodalom rövid vázla. Irta Albrecht János.
84. Kereskedelmi jog. Irta Dr. Berényi Pál.
85. Elektromosság és mágnesség. Irta Dr. Lévy Ede.
86. Kosmografia. Irta Dr. Bozóky Endre.
- 87—83. Lepkehatározó. Irta Dr. Cserey Adolf.
- 90—91. A testgyakorlás alapelemei. Irta Dr. Ottó József.
92. Kis fizikai földrajz. Irta Dr. Bozóky Endre.
93. Szerves kémia. Irta Schwicker Alfréd.
94. Világtörténet. III. rész. Új kor. Irta Cseh Lajos.
95. Analitikai síkmértan. Irta Dr. Lévy Ede.
- 96—98. Rovarhatározó. Irta Dr. Cserey Adolf.
99. Meteorologia. Irta Dr. Bozóky Endre.
100. A magyar művelődés tört. Irta Dr. Bartha József.
101. Astronomia. Irta Dr. Wonszek Antal.
102. Bevezetés a jog- és államtudományokba. Irta Dr. Kun Béla.
103. Banktechnika. Irta Juhász Á.
104. Kereskedelem-Isme. Irta Dr. Berényi Pál.
105. Gyakorlati olasz nyelvtan. Irta Dr. Papp József.

A „Tudományos zsebkönyvtár“-ban legközelebb, a következő
kötetek megjelenése van tervbe véve:

Aesthetika	Jogtörténet	Ötvösség
Anthropologia	Keresk. földrajz	Paedagógia
Dramaturgia	Közjog	Pénzügytan
Észjog	Lélektan	Polg. perrendtartás
Fejlődéstan	Német helyesírás	Statisztika
Fogalmazványok	Nemzetgazdaságtan	Természettan:
Földrajz (politikai)	Népisme	Állattan
Földtan — Geológia	Oktatási módszertan	Növénytan
Görög régiségek	Orosz nyelvtan	Gombaisme
		Ásványtan

 Minden egyes füzet 60 fillér. 

